

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Соціально гуманітарний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи

Сервитник Вікторія Сергіївна

Соціально-правовий захист внутрішньо переміщених осіб: сучасний стан і перспективи розвитку в Україні / Social and legal protection of internally displaced persons: current state and prospects of development in Ukraine

Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма – Соціальна робота

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка
групи СР-41
Сервитник Вікторія Сергіївна

Науковий керівник :
к.ю.н., доцент
Яремко Оксана Михайлівна

Випускню кваліфікаційну роботу

Допущено до захисту

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

Тернопіль, 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	7
1.1. «Соціальний захист», «правовий захист», «соціально-правовий захист»: сутність та зміст понять	7
1.2. Соціально-правовий захист внутрішньо переміщених осіб: міжнародні стандарти та досвід іноземних держав	14
Висновки до першого розділу	22
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ	25
2.1. Стан соціально-правового захисту внутрішньо-переміщених осіб в Україні	25
2.2. Соціальні послуги як форма соціально-правового захисту внутрішньо переміщених осіб	32
Висновки до другого розділу	38
РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	42
Висновки до третього розділу	50
ВИСНОВКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59

ВСТУП

Актуальність дослідження. Вимушене переміщення – це одна з найскладніших проблем, з якою стикаються національні держави ХХІ ст. і, яка стала пріоритетною в діяльності міжнародних товариств, як світових так і регіональних. Стихійні процеси внутрішнього переміщення можуть призвести до підриву національної безпеки держав, ускладнення їх внутрішньої соціальної ситуації, «знецінення» їх статусу на міжнародній арені як соціальних правових держав.

Масштабне явище внутрішньо переміщених осіб в сучасному українському суспільстві уперше спостерігали через аварію, яка трапилась на Чорнобильській атомній електростанції. Пізніше активізувалося в 2014 р. із вторгненням на територію сходу України військ російської федерації та набуло особливого загострення з лютого 2024 р., тобто із початком повномасштабної російсько-української війни.

Сьогодні багато людей в Україні не спроможні самостійно справитись з проблемами, які породила російсько-українська війна: зруйнованість житла, транспортних засобів, інфраструктури, втрата місця роботи, джерел (засобів) до існування; стрімке збільшення осіб з інклюзивністю, сиріт; неможливість забрати з територій активних бойових дій родичів / членів сім'ї, які через фізичні вади, вік тощо не можуть себе належно обслуговувати.

Усі вони мають потребу у соціальній, правовій, матеріальній, фінансовій тощо допомозі, де обсяги в основному перевищують соціально-економічні можливості як усієї держави, так і окремих її адміністративно-територіальних одиниць, а умови, в яких економічно активна частина населення могла б здійснювати власне самозабезпечення, практично майже відсутні. Певні протиріччя виникають і під час обрання нового місця проживання внутрішньо переміщених осіб, які в основному прагнуть поселитися у великих містах тощо.

У зв'язку з чим важливе значення має вивчення сучасного стану і перспектив розвитку соціально-правового захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Певну зацікавленість до проблематики даної кваліфікаційної роботи знаходимо у працях таких науковців як: І. Алімова, І. Басова, О. Беспалова, Н. Бльок, В. Боняк, А. Гірняк, Г. Гірняк, О. Рогач, М. Савчина, М. Менджул, О. Іляшко, Т. Павлюк, Л. Середницька, Т. Цимбалістий, А. Фурман, О. Фурман, О. Шаюк, В. Шафранського, О. Яремко та ін.

Мета дослідження – дослідити сучасний стан і перспектив розвитку соціально-правового захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Досягненню мети сприяло вирішення наступних **завдань**:

- 1) розкриття суті та змісту понять «соціальний захист», «правовий захист» і «соціально-правовий захист»;
- 2) здійснення аналізу міжнародних стандартів та досвіду іноземних держав із соціально-правового захисту внутрішньо переміщених осіб;
- 3) вивчення стану соціально-правового захисту внутрішньо-переміщених осіб в Україні;
- 4) дослідження соціальної послуги як форми соціально-правового захисту внутрішньо переміщених осіб;
- 5) здійснення аналізу перспектив розвитку в Україні соціально-правового захисту внутрішньо переміщених осіб.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини із забезпечення соціально-правового захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Предметом дослідження є сучасний стан і перспективи розвитку соціально-правового захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Методи дослідження. Розкриттю теми кваліфікаційної роботи сприяли загальнонаукові методи (індукції, дедукції, аналізу, синтезу, систематизації, історичний, статистичний, узагальнення, класифікації, порівняльний, які сприяли дослідженню різних соціально-правових аспектів проблематики),

За допомогою корелятивно-інтегративного підходу (поєднує психологічний, загальноісторичний, морально-етичний, соціологічний і правовий принципи аналізу) ґрунтовно дослідили підняту у кваліфікаційній роботі проблематику з позиції різних галузей знань.

Формально-юридичний метод сприяв здійсненню аналізу й узагальнення наявних теоретичних концепцій, а також практики застосування законодавства, що, відповідно, дозволило здійснити обґрунтування позиції щодо перспектив розвитку соціально-правового захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає у тому, що:

вперше:

- зроблено спробу комплексного дослідження сучасного стану і перспектив розвитку соціально-правового захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні;

розвинено:

- положення про форми соціально-правового захисту внутрішньо переміщених осіб;

- ідею соціальних послуг як форми соціально-правового захисту внутрішньо переміщених осіб;

- ідею щодо розроблення і прийняття Соціального кодексу України;

- ідею щодо напрацювання і прийняття єдиної загальнодержавної програми у сфері соціально-правового захисту внутрішньо переміщених осіб;

вдосконалено:

- положення, що стосуються дефініцій «соціальний захист», «правовий захист», «соціально-правовий захист», «соціально-правовий захист внутрішньо переміщених осіб», «механізм соціально-правового захисту внутрішньо переміщених осіб»;

- положення про шляхи перспектив розвитку соціально-правового захисту в Україні.

Практичне значення одержаних результатів. Положення і висновки кваліфікаційної роботи можуть бути використані у: *науковій роботі* (як підґрунтя наукових досліджень з дотичних проблематик); *навчальній роботі* (для підготовки до лекційних і семінарських занять, для написання робочих програм, підручників, посібників з дисциплін, які стосуються соціально-правового захисту даної категорії людей); *просвітницькій роботі* (підвищувати рівень буденної, професійної, суспільної свідомості та культури); *правотворчій роботі* (під час напрацювання

шляхів вдосконалення соціально-правового захисту як населення загалом, так і внутрішньо переміщених осіб, під час напрацювання шляхів перспектив розвитку правових засад здійснення регулювання соціального захисту даної категорії осіб); *практичній роботі* (у діяльності суб'єктів соціально-правового захисту даної категорії людей).

Апробація результатів наукового дослідження.

Окремі положення і висновки кваліфікаційного дослідження було озвучено на міжнародній-науковій конференції:

II Міжнародна науково-практична конференція: «Особистість і суспільство: психосоціальні виміри ковітальної взаємодії» (м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 30 квітня 2024 р.).

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів (містять чотири підрозділи), висновків, списку використаних джерел (61 найменувань). Загальний обсяг бакалаврської роботи становить 66 сторінок, із них основний текст – 58 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

1.1. «Соціальний захист», «правовий захист», «соціально-правовий захист»: сутність та зміст понять

Становлення в Україні правової держави і громадянського суспільства неодмінно передбачають практичне підтвердження в українському суспільстві визнання кожної людини, її життя, здоров'я, честі та гідності найвищими соціальними цінностями. Що безумовно робить актуальним питання про співвідношення прав і свобод людини та громадянина, а також про забезпечення реалізації та охорони прав і свобод осіб, які знаходяться у складних життєвих обставинах, або мають ризик потрапляння у них. Особливо, коли йде мова про ВПО.

На сьогодні в модерному світі гарантії повноцінного існування як окремої людини, так і окремої сім'ї, розглядають як обов'язкову умову якісного позитивного розвитку суспільства. У зв'язку з чим особливої уваги зі сторони науковців, практиків, державних службовців тощо потребують різноманітні питання соціального становлення особи / сім'ї, а також питання, що впливають із необхідності їх правового, соціального і соціально-правового захисту. І цьому мають сприяти наявні в українському суспільстві соціальний, правовий і соціально-правовий механізми забезпечення прав і свобод людини. І тут мова йде про системи засобів і чинників, які забезпечують належні умови вияву поваги до усіх основних прав і свобод людини / сім'ї, їх захист, охорона прав, що уже порушені, і, головне, формування загальної і правової культури усього населення держави.

Лісовець О. В. влучно зауважує, що поняття “соціально-правовий захист” український законодавець майже не використовує. У більшій мірі він застосовує

два поняття - “соціальний захист” і “правовий захист” [28, с. 17]. Відповідно саме на розкритті змісту і суті цих двох понять ми зупинимось у першу чергу.

Як зауважує Лісовець О. В., поняття “соціальний захист” є відносно досить новим. Почало використовуватися у ХХ ст. на рівні міжнародно-правових актів, коли мова йде про міжнародні стандарти із соціальних прав. У широкому розумінні під *соціальним захистом* слід розуміти систему юридичних, економічних, організаційних заходів, за допомогою яких здійснюється забезпечення основних соціальних прав людини і громадянина в державі. У даному розумінні поняття “соціальний захист” ототожнюється із реалізацією державою її соціальної функції. За такого підходу щодо розумінні суті поняття “соціальний захист” соціальний захист можна розглядати як сукупність окремо взятих видів захисту, у т. ч. й правового [28, с. 17].

Що стосується вузького розуміння поняття “соціальний захист”, то його суть розкривають через соціально-захисну діяльність держави із убезпечення суспільства від негативних наслідків, яких можуть спричинити соціальні ризики (наприклад, війна, повені, безробіття, втрата годувальника сім'ї, старість, багатодітність, сирітство, професійне захворювання, трудове каліцтво, неповнота сім'ї та ін.). Мова йде про систему видатків бюджету і державних заходів, спрямованих на надання фінансово-матеріальної допомоги тощо певним групам суспільства, які через наявні незалежні від них причини не володіють достатніми доходами, що необхідні для їхнього самозабезпечення. За даного підходу (розуміння у вузькому значенні поняття “соціальний захист”) складовими системи соціального захисту є наступні елементи:

- соціальне забезпечення,
- соціальна допомога окремим категоріям населення (у т. ч. ВПО),
- соціальне страхування тощо [28, с. 17].

Лісовець О. В. наголошує, що поняття “правовий захист” - це також порівняно нове поняття. Науковець розкриває його як юридичний захист юридичних і фізичних осіб, а також як допомогу недієздатним та дієздатним особам у забезпеченні своїх прав та у виконанні своїх обов'язків. Лісовець О. В.

наголошує, що, коли ведемо мову про правовий захист, то завжди маємо на увазі юридичний процес (як у вузькому, так і в широкому розумінні цього поняття). **Правовий захист** (в широкому розумінні) – це система взаємозалежних правових форм діяльності громадських об'єднань та органів держави. **Правовий захист** (у вузькому розумінні) – це система взаємозалежних, спеціально впорядкованих, послідовних операцій, які підпорядковані загальній меті та які при використанні відповідних засобів і прийомів призводять до конкретного результату [28, с. 17].

Проте сьогодні в українському суспільстві стало популярно вдаватися до використання інтегрованого поняття “соціально-правовий захист”. У зв'язку з чим Лісовець О. В. посилається на обґрунтування позиції (використання інтегрованого поняття “соціально-правовий захист”) Р. Павлюка, який стверджує, що необхідно вести мову не про правовий чи соціальний захист, а виключно лише про соціально-правовий захист, тому що не є можливою соціальна підтримка “без її узаконення, укладання у певні межі законодавчих приписів”, у той час, коли правовий захист неодмінно має спрямування на те, щоб вирішити і досягнути соціальних завдань та цілей” [28, с. 17].

У свою чергу К. Мельник додає, що окрім норм-гарантій до соціально-правового захисту входять і організаційні гарантії, які даним гарантіям надають реально функціонального характеру. “Організаційними гарантіями” К. Мельник вважає особливу сферу відповідних державних органів та їх службових осіб щодо допомоги особам / сім'ям, які потрапили у складні життєві ситуації / “вразливих” осіб / сімей (у т. ч. й ВПО), а також у реалізації ними усіх видів соціальних гарантій” [28, с. 17].

Варто визнати, що на сьогодні відсутнє єдине бачення науковців, законодавця і суб'єктів правозастосування на зміст і сутність поняття “соціально-правовий захист”. У той же час наводимо погляди кількох наукових підходів на сутність і зміст соціально-правового захисту. Так, соціально-правовий захист - це:

- захист кризових верств населення, у яких, зазвичай, немає можливості звернутися за допомогою до правозахисників або ж до юристів (І. Ковчина);

- частина соціального захисту, яка, вдаючись до правових засобів, знаходить власну реалізацію на індивідуальному рівні і має конкретний цільовий характер (Т. Черкасова);
- надання особі / сім'ї можливість здійснювати реалізацію своїх прав, створивши для цього належні соціально прийнятні умови життя завдяки правовому підґрунтю для наявності справедливих суспільних відносин (Ж. Петрочко);
- об'єднання правового механізму захисту із соціальним для того щоб здійснювати охорону, захист, відновлення прав, які порушені, а також для того щоб формувати правову і загальну культури усього суспільства (О. Скакун) [28, с. 18].

Визначення “соціально-правового захисту”, яке наведене в Енциклопедія для фахівців соціальної сфери, у найбільшій мірі перегукується із трактуванням суті і змісту поняття “соціально-правовий захист”, якого дотримується Ж. Петрочко. Так у даній енциклопедії звучить, що - це система економічних правових, соціальних гарантій та заходів, реалізацію яких здійснюють недержавні організації та державні органи, і які спрямовані на те, щоб виявити, попередити і здійснити нейтралізацію впливу на людську життєдіяльність соціальних ризиків (негативних чинників) задля дотримання прав людини, забезпечення належних (гідних) рівнів та умов життя кожному члену суспільства” [14, с. 297].

Аналогічним є ще одне розкриття змісту і суті соціально-правового захисту: це адресні дії та політика, а також фінансово-матеріальні засоби суспільства і держави, спрямовані на забезпеченні усьому суспільству, соціальній групі, окремій людині / сім'ї різностороннього та комплексного вирішення проблем, які зумовлені негативними чинниками (соціальними ризиками), що викликали або ж можуть викликати повну або часткову втрату даними суб'єктами (усім суспільством, соціальною групою, окремою людиною / сім'єю) можливостей реалізувати свободи, права, законні інтереси, соціальне благополуччя, економічну самостійність, їх набуття, оптимальний розвиток, відновлення [28, с. 18].

Отже, у контексті правовідносин, виникаючих у сфері соціальної роботи, Лісовець О. В. вважає за доцільне соціально-правовий захист трактувати як сукупність заходів, які застосовують недержавні соціальні інституції та державні

органи задля того щоб задоволити потреби, забезпечити прийнятні умови життя, створити умови і можливості для реалізації власних прав окремої людини, соціальних груп і категорій [28, с. 18].

Коротун Г. В. дотримується позиції, що поняття «соціально-правовий захист» складають дві категорії - «соціальний захист» та «правовий захист». Вона стверджує, що соціальний захист – це політика держави в інтересах тієї чи іншої особи / сім'ї (що потрапили у складні життєві обставини) і спрямована на виживання, її розвиток та захист, охорону здоров'я, освіту тощо. Для досягнення поставленої мети – це забезпечення ВПО особо / сім'ї належних умов – засобами є різні правові, соціальні та економічні заходи. У той же час усі вони будуть дієвими, т.т. такими, що гарантовані державою, лише у тому випадку, якщо вони будуть закріплені нормами права.

Тому поняття «соціальний захист», на думку Коротун Г. В., є значно ширшим, а ніж поняття «правовий захист». Адже останнє входить до категорії першого поняття. Отже, очевидно, що ці два поняття взаємообумовлюють одне одного, і соціальний захист, по суті, – це мета, а правовий захист – засіб.

У широкому розумінні, соціально-правовий захист ВПО / сімей – це сукупність соціальних, економічних, політичних і юридичних заходів, напрямів діяльності недержавних і державних органів, організацій та об'єднань, санкціонованих і таких, що не заборонені законодавчими і підзаконними актами, та застосовуються і використовуються задля відновлення, захисту і реалізації прав, свобод та інтересів ВПО / сімей [25, с. 198].

У вузькому розумінні значення поняття “соціально-правовий захист ВПО / сімей” – це система державних соціальних заходів, спрямована на профілактику й подолання кризових ситуацій у житті малозабезпеченої сім'ї [25, с. 198].

Отже, соціально-правовий захист включає прийняття законодавчих актів, створення спеціалізованих соціальних, освітніх, медико-соціальних та інших установ для дітей, створення в освітніх і виховних установах, в сім'ї гідних умов для розвитку, виховання, творчості, дозвілля, вибору життєвого шляху [25, с. 198].

Складовими соціально-правового захисту є:

- програми соціального захисту, соціальної адаптації, соціального обслуговування населення;

- освітня, культурна, правова діяльності різних інститутів соціальної сфери;

- діяльність із працевлаштування і перекваліфікації безробітних;

- тощо [28, с. 18].

За допомогою аналізу чинного на сьогодні Закону України “Про соціальні послуги” стала можливою наступна деталізація наступних форм соціально-правового захисту, що реалізуються у межах діяльності соціальних інституцій як:

✓ надання консультацій з питань, які стосуються міжнародно-правових актів та чинного законодавства України;

✓ допомога або ж безпосереднє оформлення правових документів;

✓ сприяння у реалізації юридичної відповідальності щодо осіб, які здійснили протиправні дії щодо осіб / сімей, які знаходяться у складних життєвих обставинах (або належать до вразливих категорій осіб / сімей), а також у застосуванні до винних осіб державного примусу;

✓ сприяння у наданні адвокатської допомоги;

✓ здійснення захисту інтересів і прав осіб / сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах (або належать до вразливих категорій осіб / сімей);

✓ захист інтересів особи / сім'ї (у т. ч. ВПО);

✓ тощо [44].

Безумовно, крім соціальних інституцій, суб'єктами соціально-правового захисту в Україні виступають громадські, юридичні й адміністративні інституції. У зв'язку з чим на сьогоднішній день архіважливим завданням вітчизняної як науки, так і практики є формування кола професійної компетентності та повноважень соціальних працівників у здійсненні ними соціально-правового захисту. Так Бех В. П. стверджує, що за своїм спрямуванням “соціальна робота - це професія, в основу якої покладено захист прав людини” [4, с. 223]. Також зазначається, що захист і підтримка прав людини, задоволення людських основних соціальних потреб - це основний професійний обов'язок людей, що

професійно задіяні у сферу соціальної роботи [4, с. 222].

Твердження Беха В. П. частково обґрунтовується кваліфікаційними вимогами, що висуваються до обов'язків соціального працівника. І вони висувають до кожного соціального працівника вміння на практиці застосовувати нормативно-правові акти, що стосуються питань надання соціальних послуг особам / сім'ям, які потрапили у складні життєві обставини” [12].

Важливо, що під час реалізації Стратегії реформування системи надання соціальних послуг (яка відбувається в Україні з 2013 р.) [45] державна стандартизація соціальних послуг, також бере до уваги соціально-правовий компонент соціальної роботи. Для прикладу основні заходи, які закладають зміст такої соціальної послуги як консультування, передбачають також і сприяння в одержанні правової допомоги (здійснення бесід, зустрічей, індивідуальних консультацій, лекцій із соціально-правових питань, які стосуються соціального захисту населення, питань з отримання соціальних послуг, питань щодо видів соціальної допомоги, засобів реабілітації, а також умов їх отримання; допомога із оформлення документів, які стосуються соціально-правових питань) [10].

До заходів, які утворюють зміст послуги у межах первинної соціальної профілактики, в х о д я т ь :

- надання інформаційних послуг щодо основ законодавства, прав та обов'язків, правових наслідків протиправної поведінки тощо;

- навчання та виховання з питань профілактики девіантної поведінки та злочинності [11].

У повсякденній практичній діяльності фахівці соціальної роботи зазвичай зустрічаються з проблемами щодо надання консультативно-правової допомоги з сімейного, трудового, цивільного законодавства, надання допомоги з оформлення документів задля отримання пільг, субсидій, аліментів та інших виплат, що передбачені чинним законодавством України. Існує достатньо детальна регламентація у сфері соціального обслуговування і соціального забезпечення прав клієнтів (усіх вікових категорій). І це не може не посилювати уваги до питання соціально-правової компетентності соціального працівника. Варто

зауважити, що соціально-правова компетентність соціального працівника - це сукупність якостей, що відображають рівень правових умінь, знань, і навичок, ступінь кваліфікації, здібності і готовності, що пов'язані із здійсненням соціально-правової діяльності.

1.2. Соціально-правовий захист внутрішньо переміщених осіб: міжнародні стандарти та досвід іноземних держав

Для вдосконалення соціально-правового захисту ВПО доцільно звернутися до вивчення міжнародних стандартів і досвіду іноземних держав у даній сфері. Насамперед, зупинимось на аналізі напрацювань Організації Об'єднаних Націй (далі - ООН).

В агентстві ООН функціонує Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, яке займається захистом й підтримкою вимушених мігрантів, сприяє їх інтеграції в суспільство, надає різноманітну допомогу при добровільному поверненню на батьківщину чи переселенню до інших країн. У 1972 р. Генеральна Асамблея ООН надала більших повноважень мандату Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців, додавши осіб, які були переміщені всередині своїх країн.

У 1998 р. структурами ООН було схвалено Керівні принципи з питання переміщення осіб всередині країни, які засновані на нормах міжнародного права, таких як:

- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права,
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права,
- Конвенція про статус біженців.

Це було зроблено для того, щоб чинне міжнародне законодавство із захисту прав людей, яке поширюється на ВПО, було достатнім для забезпечення їхнього належного захисту. Ці Принципи детально розглядають положення актів, які

відповідають специфічним потребам ВПО, і пояснюють, як їх потрібно застосовувати в умовах внутрішніх вимушених переміщень.

Відповідно до Принципів, внутрішньо переміщені особи - це особи або групи осіб, які повинні були залишити свої домівки з метою уникнення наслідків військових конфліктів, масового насильства, порушень прав людини, екологічних катастроф, та які не перетинали державні кордони інших країн.

Керівні принципи включають в себе різноманітну допомогу при переселенні в безпечні регіони та механізми реінтеграції, гарантії безпечного повернення додому та правила, яких необхідно дотримуватися на всіх етапах процедури переміщення громадян всередині країни. Цей документ має гарантувати їм права та свободи, що декларовані міжнародним і національним законодавствами, та сприяти здійсненню захисту громадян від дискримінації, що може впливати з їх становища.

Згідно з керівними принципами, відповідальність за надання захисту і, що важливо, гуманітарної допомоги переміщеним особам у середині їх країни покладається на органи державної влади, які повинні забезпечити захист цих осіб від заборонених методів ведення війни.

Відповідно до Принципу 11, що кожна людина має право на повагу її людської гідності, а також на фізичну, психічну та моральну недоторканність. ВПО, незалежно від того, обмежена чи ні їхня свобода, забезпечується, зокрема, захист від тортур, каліцтв, різноманітних видів психологічних та фізичних покарань, принижень, рабства та всіляких актів насильства.

ВПО мають право на отримання необхідної підтримки і допомоги. Особлива увага приділяється потребам найбільш незахищених категорій осіб (вагітні жінки діти-сироти, діти без супроводу, особи похилого віку та особи з інвалідністю). Водночас, органи державної влади повинні сприяти пошукам зниклих родичів, єднанню сімей тощо. Люди з цієї категорії осіб мають право на достатній рівень життя, в т. ч. забезпечення тимчасовим житлом, продуктами харчування і медикаментами, необхідним одягом, взуттям, засобами гігієни, базовими

медичними послугами, сервісом психологічної та соціальної допомоги, доступом до освіти.

Згідно з двадцятим принципом, який є дуже актуальним в сьогоденні України, органи влади зобов'язані забезпечити вищезазначених осіб усіма необхідними документами і полегшити заміну втрачених документів. Переміщеним у середині країни особам забезпечується реалізація гарантії свободи пересування, т.т. можливість знайти безпечно для себе місце на території ж власної країни, а також можливості вільного виїзду за межі власної держави й пошуку притулку за кордоном, т.т. на території іншої національної держави. Також їм має бути гарантовано захист від примусового повернення або ж від примусового переселення в місце, що може бути для них небезпечним, т.т. становити загрозу їхньому здоров'ю чи життю. Відповідні органи зобов'язані нести відповідальність за умови, які мають сприяти можливому поверненню до власних домівок. Держава має робити максимальні умови для забезпечення реінтеграції цих осіб. Проте повинна гарантувати можливість переселення для проживання в іншу безпечну її частину, їх повну інтеграція у нову громаду. Вона має допомагати поверненню їхнього майна, а, коли це нереально, то здійснити його належну компенсацію.

Отже, керівні принципи повинні служити основою для всього пакету законодавчих та підзаконних актів в Україні, яка повинна регулювати правовий статус ВПО, оскільки в них акумульовані основні висновки світової політичної думки щодо даної проблеми. Більш того, керівні принципи базуються на нормах основних міжнародно-правових актів із захисту прав людини, які були ратифіковані Україною і є частиною національного законодавства.

Суттєвий внесок у вирішення даної проблеми робить і Рада Європи. Так, 5 квітня 2006 р. її Комітет міністрів схвалив Рекомендації державам-членам щодо внутрішньо переміщених осіб (Recommendation Rec2006 of Committee of Ministers to members states on internally displaced persons). У Рекомендаціях Комітет міністрів визнає, що ВПО мають особливі потреби у зв'язку з їх переміщенням. Однак, ці особи залишаються громадянами своєї держави, які мають право на реалізацію в

повному обсязі прав людини та громадянина та гарантій міжнародного гуманітарного права.

Також 24 червня 2009 р. її Парламентська Асамблея надала Рекомендацію 1877 (2009) під незвичною назвою – «Люди, забуті Європою: захист прав осіб, переміщених на тривалий час» (Recommendation 1877 Parliamentary assembly Council of Europe «Europe's 196 forgotten people: protecting the human rights of long-term displaced persons»), за результатами обговорення ПАРЄ доповіді Комісії з міграції, біженців та народонаселення [60], [61]. Обидві Рекомендації є міжнародним та європейським стандартом захисту прав ВПО. У них наголошується на необхідності дотримання керівних принципів ООН.

Повинна бути забезпечена повна рівність прав і свобод ВПО, інших громадян країни, реалізація їхніх прав відповідно до міжнародного права та національного законодавства. Заборонено піддавати ВПО дискримінації за жодними можливими ознаками за реалізації будь-яких прав і свобод на тій підставі, що вони зазнали внутрішнього переміщення. Міжнародні стандарти ґрунтуються на ідеї, що категорія ВПО у всьому світі має особливі потреби і відповідно має потребу у спеціальному захисті. У зв'язку з цим національні органи влади держав-членів Ради Європи, ООН, на території яких здійснюється внутрішнє переміщення таких осіб, несуть відповідальність за захист цих людей та надання їм необхідної допомоги. До того ж, компетентні органи державної влади несуть відповідальність за умови і надані фінансові засоби у частині забезпечення прав і свобод ВПО. Усі країни повинні розробляти та забезпечувати довготермінові рішення у цій сфері, створювати умови для інтеграції вимушених переселенців. Це важливий момент, оскільки міжнародні інституції визнають і попереджають, що нехтування інтересами ВПО несе у собі реальні ризики відновлення у будь-який момент заморожених конфліктів.

Міжнародні стандарти зумисне виокремлюють пріоритетні права та свободи серед багатьох соціальних, культурних та політичних прав ВПО, що мають потребу у спеціальній увазі, - як у контексті нормативного закріплення цих прав, так і в контексті докладання з боку держави зусиль для сприяння у їх реалізації. У аспекті

участі ВПО у загальнонаціональних та місцевих виборах ключовими є підходи щодо права на свободу, на вільне пересування і свободу місця проживання, вільне вираження думки та слова, а також право на участь в управлінні державними справами, права обирати та бути обраними. Вищевказані міжнародні документи наголошують на тому, що кожна людина, де б вона не перебувала, належить право визнання її правосуб'єктності. І для сприяння у реалізації цього права органи влади зобов'язані надавати ВПО усі документи, які необхідні для забезпечення їх законних прав, причому якнайшвидше і без встановлення будь-яких необґрунтованих перешкод.

Органи держави мають нести відповідальність за умови, а також за коштів, які нададуть ВПО, за допомогою яких буде реально можливим їх переміщення всередині країни безпечно, добровільно, а також гідно повернутися до власного дому чи місця постійного проживання, чи добровільно переїхати до іншої країни. Також важлива гарантія безпеки ВПО – їх не можна примусово повернути назад, до районів, де вони можуть зустріти реальні загрози (порушенням їх прав на фізичну недоторканність, на життя, а також на безпеку і свободу), адже це йде всупереч положенням ст. 2 і 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [22].

Парламентська Асамблея Ради Європи акцентує: відсутність політичного вирішення ситуації зумовлює здійснення дій щодо тимчасової чи тривалої інтеграції ВПО за місцем їхнього теперішнього проживання.

Тобто, мають дотримуватися права ВПО на добровільний і свідомий вибір із трьох варіантів:

- 1) повернення додому;
- 2) інтеграція за місцем переміщення;
- 3) переїзд в будь яку безпечну частину країни.

Основні положення міжнародних стандартів у сфері соціально-правового захисту ВПО імплементовані у національне законодавство багатьох сучасних держав. Відповідно доцільно зупинитися на національному досвіді окремих держав. Адже, як стверджує Алімова І. «Реальний досвід зарубіжної практики,

одержаний на пережитих випробовуваннях, є тією ідеєю допомоги влади кожному переселенцю, кожній особі чи сім'ї, яка набула статусу «внутрішньо переміщеної» [1, с. 54]. Україна за вдалого використання, набутих «навиків об'єктивного світу» зможе ефективно здійснювати соціально-правовий захист ВПО.

Досвід соціально-правового захисту Чорногорії та Сербії зумовлений кількома збройними конфліктами, яких зазнала дана держава в останні роки. Якщо роботу з відновлення документів ВПО у цій країні складно назвати зразковим досвідом, то доволі позитивною роботою можна назвати: прийняття необхідної законодавчої бази, формування служби єдиного сервісного вікна, розроблення і запровадження процедури стосовно надання документів, які засвідчують факт цивільного стану - свідоцтво про смерть або народження ВПО, що належать до ромської національності (можливість підтвердження у суді двома свідками) [1, с. 56].

Багато напрацювань із соціально-правового захисту ВПО здійснено на рівні органів державної виконавчої влади Грузії. В основному у трьох таких напрямках як: соціально-економічна сфера, житлова сфера, просвітництво суспільства щодо проблем ВПО. Грузинський уряд житлові питання ВПО спочатку вирішував шляхом побудови для ВПО спеціалізованих центрів, проте у подальшому за допомогою спеціально затверджених державних програм ВПО було надано їх приватне житло. Проте 40 % ВПО у Грузії не вважали інтегрованими у громади лише за наявності житла, тому д уряду держави прийшло розуміння необхідності надання для ВПО різних програм, що передбачають замученість ВПО до різного роду професій [1, с. 58].

За результатами аналізу досвіду іноземних держав Алімова І. вважає найбільш дієвими у допомозі ВПО п'ять наступних практик:

- 1) забезпечення постійним або тимчасовим житлом;
- 2) забезпечення або відновлення зайнятості;
- 3) надання матеріальної допомоги;
- 4) здійснення соціального забезпечення;

5) інституційна реалізація питань, пов'язаних із вирішенням проблем ВПО;
б) напрацювання умов для повернення ВПО до «своєї домівки» (попереднього місця проживання) [1, с. 60].

Вважаємо виокремлені Алімовою І. напрямки роботи з ВПО цілком необхідними й дієвими у соціально-правовому захисті даної категорії осіб.

Так ВПО під час вимушеного переселення мають перш за все *необхідність у житлі (постійному чи тимчасовому)*. У багатьох країнах існує практика здійснення виплати ВПО фінансових компенсацій за втрачене ними житло або за його часткову зруйнованість, або ж надання безвідсоткового розтермінування для придбання нового житла. Так, розмір такого компенсування у Молдові становила ринкову вартості житла, яке було втрачене, а в Грузії - майже 10000 дол. США [26].

Держава і комунальні установи забезпечують надання тимчасово житла для ВПО, що передбачає поселення осіб / сімей в котеджних містечка, які спеціально побудовані (в основному у сільській місцевості чи маленьких містечках). Для ВПО у таких комунальних будиночках передбачено необхідну техніку та меблі. Усім цим вони можуть користуватися до повернення владою окупованих територій та створення безпечних умов проживання.

ВПО можуть проживати й в будівлях, виділених для їх тимчасового проживання з наявного державного або комунального (тієї громади, куди вони переселилися) житлового фондів. Для тимчасового проживання ВПО є практика виділення й приміщень адміністративних будівель.

Наступним напрямом є *забезпечення або відновлення зайнятості ВПО*. Зазвичай зміна місця проживання ВПО зумовлює втрату ними місця праці, а тому ВПО мають право отримувати соціальну допомогу у зв'язку з безробіттям.

Досвід багатьох країн показує, що однією з перешкод у працевлаштуванні ВПО є проблема відсутності у багатьох трудових книжок (в основному через втрату), а також їх незаконні звільнення. У країнах проблему зайнятості ВПО вирішують шляхом надання даним особам сільськогосподарської ділянки [1, с. 59].

Ще один напрямок соціального захисту ВПО - *виплата матеріальної допомоги*. Отримувачами виплат матеріальної підтримки насамперед є особи з

інклюзією, пенсіонери, інші найуразливіші прошарки суспільства. Грузія має значний досвід у реалізації даного заходу. Її законодавство передбачає надання одноразової грошової допомоги у розмірі 200 ларі під час надання ВПО нового житла [26]. Одноразову грошову допомогу у розмірі 100 ларі можуть також отримати діти шкільного віку, перед початком їх навчального року [26].

В Азербайджані у вирішенні схожих проблем існує адресна натуральна допомога (у формі промислових чи продовольчих товарів). Може надаватися на регулярній основі або ж одноразово.

Заходами, розповсюдженими у багатьох країнах, із підтримки гідного рівня життя ВПО – здійснення часткових компенсації вартості ком послуг, а також певні пільги зі сторони податкових органів. Так, грузин-ВПО звільняють від сплати податків за державну власність, передану їм у користування, а також за компенсації, що були ними отримані у межах приватизаційної програми. Система компенсацій за оплату комунальних послуг діє в Азербайджані. У даній країні функціонує програма, що звільняє ВПО від оплати прибуткового податку, державного мита (у тому числі й під час відновлення і переоформлення документів) [26].

Багатьма країнами проблеми соціального забезпечення вирішуються на основі чинних у тій чи іншій країні соціальних гарантій. Усім ВПО належить право на медичне обслуговування та пенсійне забезпечення, на безкоштовну середню освіту. Окрім цього в Азербайджані до державних соціальних послуг ВПО входить безоплатне надання шкільного приладдя та підручників. Студенти вищих навчальних закладів мають право на оплату навчання у державних навчальних закладах і на отримання пільг з оплати навчання у приватних навчальних закладів [26].

Інституційна реалізація питань, пов'язаних із вирішенням проблем ВПО, полягає у функціонуванні органів влади, діяльність яких спрямована на реалізацію політики соціально-правового захисту ВПО (наприклад, Державний комітет по роботі з особами, які вимушено покинули місця постійного проживання,

Міністерство у справах вимушеного переміщення з окупованих територій, Комісаріат із питань біженців та міграції [26].

Багато країн значну частину соціальної роботи із ВПО спрямовують на напрацювання умов для їх повернення до «своїх домівки» (попереднього місця проживання). Адже після припинення бойових дій, звільнення окупованих територій виникне необхідність у поверненні ВПО до своїх домівок. Відповідно постане питання щодо повернення ВПО у власність їх об'єктів нерухомості. Якщо їх об'єкт нерухомого майна був повністю знищений, то, як демонструє іноземна практика, ВПО мають право на одноразову державну допомогу на відновлення житла, а якщо зруйновано будинок частково, то на часткову компенсацію (частку від ціни за яку було придбано житло або ж його побудовано).

Висновки до першого розділу

1. Національне законодавство поняття “соціально-правовий захист” майже не використовується. У більшій мірі застосовує два поняття - “соціальний захист” і “правовий захист”.

Поняття “соціальний захистом” у широкому розумінні ототожнюють з реалізацією соціальної функції держави. Це система юридичних, економічних, організаційних заходів, за допомогою яких здійснюється забезпечення основних соціальних прав людини і громадянина в державі.

У вузького розуміння поняття “соціальний захист” - це соціально-захисна діяльність держави із убезпечення суспільства від негативних наслідків, які можуть спричинити соціальні ризики (наприклад, безробіття, втрата годувальника сім'ї, старість, багатодітність, сирітство, професійне захворювання, трудове каліцтво, неповнота сім'ї та ін.).

Правовий захист (в широкому розумінні) – це система взаємозалежних правових форм діяльності громадських об'єднань та органів держави, (у вузькому розумінні) – це система взаємозалежних, спеціально впорядкованих, послідовних

операцій, які підпорядковані загальній меті та які при використанні відповідних засобів і прийомів призводять до конкретного результату.

Соціально-правовий захист - набір заходів, які застосовують недержавні соціальні інституції, державні органи та органи місцевого самоврядування задля того щоб задоволити потреби, забезпечити прийнятні умови життя, створити умови і можливості для реалізації власних прав окремої людини, соціальних груп і категорій.

2. *Соціально-правовий захист ВПО (у широкому розумінні)* – це законодавчо регульована діяльність органів держави та територіальних громад, інститутів громадянського суспільства із реалізації заходів соціального, економічного і правового характеру задля подолання ВПО складних життєвих обставин та якнайшвидшої соціальної адаптації на новому місці проживання.

Соціально-правовий захист ВПО (у вузькому розумінні) – набір законодавчо закріплених заходів соціального, економічного і правового характеру, які застосовують недержавні соціальні інституції, державні органи та органи місцевого самоврядування задля подолання складних життєвих обставин та якнайшвидшої соціальної адаптації на новому місці проживання.

Організаційно-правові способи здійснення соціально-правового захисту, форми захисту та порядок їх реалізації, коло осіб, а також заходи контролю за здійсненням соціально-правового захисту, закріплені у міжнародному і національному законодавстві.

3. Понад двадцять років на міжнародній арені ведеться нормотворча і правозастосовна діяльність із соціально-правового захисту ВПО. Проте на сьогодні відсутня самостійна конвенція, яка б була присвячена лише питанням ВПО. Уже багато років Керівні принципи з питання переміщення осіб у середині країни 1998 р. – найважливіший міжнародний стандарт та основний путівник національних держав у напрямку соціально-правового захисту ВПО.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

2.1. Стан соціально-правового захисту внутрішньо-переміщених осіб в Україні

Україна має обов'язком постійно спрямовувати діяльність усіх суб'єктів соціальної політики на забезпечення свого населення від негативних наслідків, які можуть настати від різного роду соціальних ризиків, у т. ч. від наслідків військових дій. Адже війна призводить як до людських, психологічних, так і до майнових втрат базового (першочергового) характеру. Відповідно в Україні залежно від джерел фінансування виокремлюють страхові та нестрахові соціальні ризики. До страхових відносять ті, які мають найбільшу ймовірність трапитись (вагітність й пологи, тимчасова непрацездатність, захворювання, інклюзивність, смерть годувальника, досягнення пенсійного віку, нещасний випадок на виробництві, безробіття, професійне захворювання). Їх перелік законодавчо визначений, як і визначений механізм формування фінансових джерел їх подолання (безпосередньо активно задіяні застраховані особи) [56, с. 124].

В основному виникнення нестрахових соціальних ризиків є непередбачуваним процесом, на який не поширюється система загальнообов'язкового державного соціального страхування. Проте Україна зобов'язана дбати про людей, які стикнулися із настанням не страхових соціальних ризиків. Тому для цього вона, насамперед, законодавчо визначила механізм забезпечення соціального захисту від нестрахових соціальних ризиків (наприклад, у Законах України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про соціальні послуги», «Про основи соціального

захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», «Про жертви нацистських переслідувань», «Про соціальний захист дітей війни» та ін.) [56, с. 124].

Як зауважує Чічкань М. В., механізм забезпечення соціального захисту від нестрахових соціальних ризиків в основному передбачає наявність складних життєвих обставин як підставу для набуття права на ці додаткові види соціального захисту (самотність, бездомність, інклюзивність, сирітство, безпритульність, повна чи часткова втрата рухової активності тощо), а також архіважливність цих соціальних ризиків, що позбавляє Україну знаходитись осторонь людського життя (соціальні ризики, пов'язані з воєнними діями, техногенними аваріями, екологічними катастрофами, ін.). Що стосується внутрішнього переміщення, то безумовно воно належить до нестрахових соціальних ризиків, що є підставою для реалізації ними права на додаткові види соціального захисту відповідно до чинного законодавства [56, с. 124].

Станом на травень 2024 р. в Україні зареєстровано 4679434 ВПО, 40 % (1874077) з яких – чоловіків, відповідно 60 % (2805357) – жінок. Лише 59793 ВПО отримують соціальну допомогу.

Кількість дітей-ВПО налічує 993507 осіб, серед яких: діти-сироти - 825 осіб; діти, особи з інклюзивністю – 8019 осіб; діти, що позбавлені батьківських прав – 1347 осіб; діти, без супроводу – 347 осіб. У той же час 737 особи – це вагітні жінки.

Сімей зі статусом ВПО на травень 2024 р. зареєстровано 3681164 осіб, серед яких 5114 – це багатодітні сім'ї. Тоді як 770 осіб мають статус батьків-одинаків.

Безробітними є 125408 осіб, особами з інклюзивністю – 107316 осіб (з інклюзивністю I групи – 7730, з інклюзивністю II групи – 33100, з інклюзивністю III групи - 52605).

Дану інформацію отримали з офіційного веб-сайту ДП «Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики України» [13].

Значна увага України до проблем ВПО була привернута безумовно в 2014 р., коли відбулося вторгнення російської федерації на територію Республіки Крим, Луганської та Донецької областей. Саме тоді прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (далі – Закон України

від 20 жовтня 2014 р. № 1706) [39], і значно посилилася після «повномасштабного вторгнення» у 2024 р.

Як зауважували, важливу роль у соціально-правовому захисті ВПО відіграє Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706 [39], адже передбачає соціально-правові засади гарантій реалізації та дотримання прав, свобод, законних інтересів ВПО [39].

Даний закон розкриває зміст дефініції поняття «внутрішньо переміщена особа», під якою пропонує розуміти іноземця, особу без громадянства, громадянина України, що на законних підставах знаходиться на території України і має право постійного проживання в Україні, яку вимусили покинути чи залишити власне місце проживання задля уникнення чи у результаті негативних наслідків тимчасової окупації, збройного конфлікту, повсюдних проявів порушень прав людини, насильства, надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру (ст. 1 Закону) [39].

Блащак А. і Цимбалістий Т., аналізуючи дефініцію поняття «внутрішньо переміщені особи», виокремили наступні ознаки, що вказують на те, що особа є ВПО:

- фізична особа;
- наявність українського громадянства або його відсутність, але обов'язковість на законних підставах постійного проживання чи перебування на території України;
- через надзвичайні ситуації вимушені залишити власне місце проживання;
- не перетинання державного кордону України під час того як вони вимушено змінили своє місце проживання [54, с. 128].

Стаття 9 Закону України від 20 жовтня 2014 р. № 1706 передбачає досить велике коло прав ВПО (у ч. 1) та трохи менше їх обов'язків (у ч. 2) [39].

Для прикладу до прав ВПО належать: єдність родини; отримання від суб'єктів приватного права, органів місцевого самоврядування і державної виконавчої влади з моменту взяття на облік допомоги у тимчасовому безоплатному проживанні впродовж шести місяців; отримання допомога в перевезенні рухомого

їхнього майна; сприяння у необхідній допомозі медичного характеру у ЗОЗ комунальної і державної форм власності; отримання гуманітарної та благодійної допомоги; безпечні умови для їхнього здоров'я та життя; отримання допомоги від суб'єктів приватного права, органів місцевого самоврядування та уряду у воз'єднанні з членами сім'ї та у їх пошуку; інші права, що визначені Конституцією України, Законом України від 20 жовтня 2014 р. № 1706 та іншими законами [39].

До обов'язків ВПО належать ті, що пов'язані з підтриманням чи / та підтвердженням статусу ВПО, а також із сприянням наданню їм спеціальної допомоги, гарантій і прав: інформувати щодо зміни нею впродовж 10 днів з того дня, з якого вона прибула до нового свого місця проживання; відшкодувати фактичні витрати, які були понесені з місцевого чи державного бюджетів у реалізації прав ВПО, якщо з'ясується, що вона подала завідомо неправдиву інформацію для того, щоб їй видали довідку про взяття на облік ВПО; дотримуватися Конституції та інших законів України [39].

Слід зазначити, що обставини, які зумовили залишення ВПО власного місця проживання, є такі, які не потрібно доводити, і загальновідомі, за умови, якщо інформацію, яка їх стосується, офіційні звіти (повідомлення) відображують (Міжнародного Комітету Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Верховного Комісара ООН з прав людини, Уповноваженого ВРУ з прав людини, Організації з безпеки та співробітництва в Європі та ін.).

Відповідно до ст. 2 Закону України від 20 жовтня 2014 р. № 1706 наша держава зобов'язана застосовувати усі заходи (коло яких визначено Конституцією України і законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ) задля превенції виникнення передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання їх прав і свобод, створення умов задля того, щоб дані особи добровільно повернулися до покинутого ними місця проживання або ж задля їх інтеграції за новим місцем проживання в Україні [39].

Положення вище згаданих ст. 1 і ст. 2 Закону України від 20 жовтня 2014 р. № 1706 цілком узгоджуються з людиноцентристським принципом, задекларованим у

ст. 3 Конституції України («людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [24]. Адже ці права, свободи людини, їх гарантії становлять зміст і спрямування діяльності української держави, яка має нести відповідальність за власну діяльність перед людиною. Адже утвердження і забезпечення прав і свобод людини - це головний обов'язок держави [24].

Норми даного Закону стосуються також іноземців й осіб без громадянства. Відповідно до його ст. 26 особи без громадянства та іноземці, які законно знаходяться в Україні, користуються тими ж правами і свободами, а також несуть ті ж обов'язки, що й громадяни України (лише за окремими винятками, що встановлені Конституцією, законами чи міжнародними договорами України). У порядку визначеному українським законодавством вони мають право на отримання в Україні притулку [39].

Водночас, необхідно зауважити, що для ВПО не потрібно встановлювати якийсь додатковий правовий статус. Адже їм й надалі продовжують належати усі конституційні права, свободи і обов'язки (розділу II Конституції України) [24], незважаючи на настання непередбачених обставин, що змусили залишити власну домівку. Наділення даної категорії осіб «особливим статусом» та «виділення» їх з-посеред інших громадян України може трактуватися як певний прояв дискримінації.

У той же час варто пам'ятати, що ВПО мають особливі потреби, як особливо соціально незахищені групи населення. Держава зобов'язана забезпечити ВПО захист життя, здоров'я та гідності, не забуваючи, що вони рівноправні громадяни України.

Чічкань М. В. констатує, що сьогодні Україна намагається як найшвидше здійснювати реагування на різні питання і проблеми, пов'язані з ВПО, і, що серед її основних завдань у даному напрямку є розроблення і прийняття максимально дієвого законодавства із соціально-правового захисту даних осіб [56, с. 125]. Особливе значення відіграють прийняті у 2022 р. постанови уряду: «Про реалізацію спільного з Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців

проекту щодо додаткових заходів із соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб», «Про реалізацію спільного з Всесвітньою продовольчою програмою ООН проекту щодо додаткових заходів із соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб», «Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам», «Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні», «Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися у період воєнного стану», «Зміни, що вносяться до постанов Кабінету Міністрів України щодо виплат пенсії та грошової допомоги внутрішньо переміщеним особам» [56, с. 125].

Особливість двох перших постанов полягає у тому, що закладають правові основи співпраці вітчизняних суб'єктів соціальної політики та міжнародних інституцій у напрямку соціально-правового захисту ВПО [56, с. 125].

Якщо говорити про наявні в Україні державні та громадські інституції, діяльність яких прямо чи опосередковано пов'язана, із соціально-правовим захистом ВПО, то у першу чергу слід відзначити Департамент соціально-гуманітарної політики та ВПО, що входить до складу Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. У свою чергу структура даного Департаменту включає відділ з питань соціального захисту, основними завданнями якого є:

- допомагати у реалізації прав і свобод ВПО, працювати над появою умов їх добровільному поверненню до місць проживання, які залишили у зв'язку з військовими діями, або над їх максимально «м'якою» інтеграції за уже новим місцем проживання;

- проводити заходи, спрямовані на сприяння формуванню і реалізації політики України у сфері соціального захисту як ВПО з тимчасово окупованих територій України, так і громадян України (не мають статус ВПО), що зади шили місця свого проживання на тимчасово окупованих територіях України у результаті

тимчасової окупації частини території України чи/та задля відвернення негативних наслідків збройного конфлікту [56, с. 125].

У той же час, ведучи мову про правозастосовну діяльність у сфері соціально-правового захисту прав ВПО, то дуже часто громадські та правозахисні організації, які сприяють ВПО, звертають увагу на системні труднощі, що стосуються відмови або ж припинення нарахування соціальних виплат, отримання соціальних субсидій, бюрократичності процедури перевірки надання матеріальної чи фінансової допомоги ВПО, відновлення документів (правовстановлювальних документів на майно, паспортів, документів про освіту, інші) тощо [54, с. 129].

Окрім вдосконалення законодавства й напрацювання напрямків співпраці України з міжнародними інституціями у сфері соціально-правового захисту ВПО, дуже важливим є розвиток в українському суспільстві інституту Уповноваженого з питань ВПО. Так для початку відбулося затвердження Положення про Уповноваженого з питань ВПО [37], а потім відбулося безпосереднє призначення окремої особи (Козирєва П. Г.) [56, с. 125-126]. Так, на сьогодні один із заступників Міністра з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій одночасно виконує повноваження Уповноваженого з питань ВПО, які передбачає хоча б раз у місяць подавати до уряду відомості, що стосуються ВПО [56, с. 125].

Дослідження соціального захисту, правового захисту і соціально-правового захисту, а також форм соціального захисту (за колом осіб, стосовно яких здійснюється захист), сприяло виокремленню наступних форм соціально-правового захисту ВПО:

1) соціальне обслуговування, соціальна допомога, соціальне страхування, соціальна послуги;

2) діяльність суб'єктів з напрацювання і прийняття відповідних законодавчих норм, що становлять правові основи діяльності комунальних і державних органів, інститутів громадського суспільства (правозахисних, громадських і благодійних організацій, волонтерів та ін.) із реалізації усіх заходів спрямованих на соціальне забезпечення населення, у т. ч. ВПО;

3) діяльність суб'єктів напруцювання і прийняття відповідних законодавчих норм, спрямованих на закріплення різних видів соціального забезпечення тих чи інших категорій населення, у т. ч. ВПО;

4) регульовані нормами права суспільні відносини, що закріплюють заходи із запобігання виникненню чи (та) зведенню до мінімуму руйнівного впливу обставин, за яких виникає потреба різних категорій суспільства у заходах соціального забезпечення;

5) регульовані нормами права суспільні відносини, що встановлюють заходи з контролю за діяльністю органів комунальної, державної влади і інститутів громадського суспільства (правозахисних, громадських і благодійних організацій, волонтерів та ін.) у сфері соціального забезпечення.

Важливе значення у сфері соціально-правового захисту ВПО належить органам місцевого самоврядування, надання (організації) ними ВПО соціальних послуг, а також їх співпраці в даному напрямку з іншими суб'єктами соціальної політики. Про що більш ґрунтовно зазначимо в наступному підрозділі бакалаврської роботи

2.2. Соціальні послуги як форма соціально-правового захисту внутрішньо переміщених осіб

Законодавство і практика, що сформувалися в Україні, відводять особливу роль територіальним громадам у сфері надання соціальних послуг особам, що знаходяться у складних життєвих обставинах. І це доволі відчутно стало після масштабного вторгнення в Україну військових російської федерації.

Відповідно до чинного законодавства України ВПО належать до кола осіб, які знаходяться у складних життєвих обставинах (п. 15 ч. 1 ст. 1 Закон України «Про соціальні послуги» [44]). А, отже, мають право на отримання соціальних послуг, пов'язаних як з подоланням складних життєвих обставин, так і з їх попередженням. Держава повинна не лише допомагати у забезпеченні права на

соціальні послуги, але і гарантувати та створювати можливості для реалізації інших прав і свобод, що впливають з соціально-правового захисту даної категорії осіб.

Шкода, у т. ч. фізична, матеріальна, психологічна, завдана бойовими діями, війною, тимчасовою окупацією – це один із найбільших чинників негативного впливу на життя людей / сімей, зокрема з дітьми. У зв'язку з чим багато ВПО мають потребу у професійній допомозі фахівців у сфері соціальної роботи. Для них особливо важливою є підтримка територіальних громад (де тимчасово перебувають чи перебув), яка може бути фінансового, організаційного, майнового та ін. характеру [52, с. 144].

На сьогодні в Україні існують нормативно-правові акти, які закладають правові основи організації та надання соціальних послуг ВПО (Закон України «Про соціальні послуги» [44], Класифікатор соціальних послуг [40], Постанова КМУ із організації надання соціальних послуг [2]). У той же час відсутній жоден державний стандарт, який би ґрунтовно регламентував організацію і надання соціальних послуг ВПО.

Відповідно до реформ, що тривають з 2019 р. у сфері вітчизняної соціальної політики, лєвова частка з організації, надання чи забезпечення надання базових соціальних послуг лежить на органах місцевого самоврядування територіальних громад. Адже Законом України «Про соціальні послуги» [44] та Постановою КМУ «Про організацію надання соціальних послуг» [43] покладено на виконавчі органи сільських, селищних, міських рад обов'язок із забезпечення надання базових соціальних послуг особам/сім'ям відповідно до їх потреб, а також вжиття заходів до надання таким особам/сім'ям інших соціальних послуг [52, с. 144].

У своїй діяльності з ВПО територіальні громади керуються повноваженнями у сфері надання соціальних послуг. У першу чергу, визначеними в ч. 4 ст. 11 Закону України «Про соціальні послуги» [44]:

- доносити до населення інформацію щодо переліку соціальних послуг (зміст і порядок надання);
- вчиняти заходи із виявлення вразливих груп населення і осіб / сімей, що знаходяться у складних життєвих обставинах;

- встановлювати потреби населення територіальної громади у соціальних послугах;
- застосовувати заходи стосовно надання інших соціальних послуг таким особам/сім'ям за допомогою побудови мережі надавачів соціальних послуг комунального / державного сектору чи / та залучення надавачів соціальних послуг із недержавного сектору;
- на основі результатів оцінювання забезпечувати потреби особи / сім'ї в отриманні базових соціальних послуг;
- ін. [44].

Важливо, що 14 квітня 2022 р. коло повноважень територіальної громади у сфері надання соціальних послуг «розширено», а саме надано право визначати особливості надання соціальних послуг на території відповідної територіальної громади, якщо введено воєнний чи надзвичайний стан в Україні чи ж в окремих її місцевостях [44].

Примітно, що у роботі держави з ВПО особливо допомагають інститути громадянського суспільства – правозахисні організації, волонтери, громадські організації, релігійні організації, журналісти, адвокати та ін. Що стосується органів державної влади та місцевого самоврядування, то на сьогодні спостерігається співпраця різних міністерств та відомств, наукових інститутів, підприємств та установ, правоохоронних органів.

Повномасштабне вторгнення в Україну військ російської федерації «оживило» у нашому суспільстві проблему у наданні соціальних послуг ВПО. ... держава й ОМС спроможні забезпечити ВПО соціальних послуг із консультування, інформування, представництва інтересів, але не готові ефективно забезпечити надання притулку і натуральної допомоги», – зауважує Оксана Яремко – «Тоді як виконання цих функцій на себе взяли волонтери і приватний сектор, що є свідчення існування в Україні дієвого громадянського суспільства» [58, с. 149].

Великий обсяг із соціально-правового захисту ВПО припадає на діяльність територіальних громад. Адже саме вони є тими суб'єктами соціальної політики, які найбільше безпосередньо комунікують із ними [58, с. 149]. Територіальні громади

не лише інформують, консультують, надають притулок, медичну і соціальну допомогу, допомагають у відновленні втрачених документів, надають первинну правову допомогу тощо, але й часто є «місточком» між внутрішньо переміщеними особами та іншими суб'єктами реалізації соціальної політики [48, с. 235].

Зміст соціально-правового захисту ВПО продиктований безліччю прав, які їм належать. Відповідно можна виокремити такі важливі напрямки соціально-правового захисту даної категорії осіб як:

- отримання інформації про місцезнаходження членів сім'ї / родини, а також чи залишилася загроза для проживання у «рідному» регіоні, та яка там ситуація з інфраструктурою, довколишнім середовищем;
- сприяння у возз'єднанні або пошуку членів сім'ї / родини, а також у належних умовах для тимчасового або постійного проживання, у безпечних умовах для здоров'я та життя тощо;
- забезпечення відповідно до чинного законодавства лікарськими засобами, безкоштовною медичною допомогою, що надаються закладами охорони здоров'я комунальної та державної форм власності;
- сприяння у впродовж визначеного законом терміну у безкоштовному тимчасовому проживанні;
- здійснення державної реєстрації актів цивільного стану, відновлення, анулювання, внесення змін до актових записів цивільного стану за місцем перебування;
- допомога у поверненні на місце проживання, у переміщенні рухомого майна, в проїзді безкоштовно у всіх видах громадського транспорту для добровільного повернення до власного (залишеного) постійного місця проживання;
- допомога у влаштуванні дітей внутрішньо переміщених осіб до загальноосвітніх чи дошкільних навчальних закладів;
- забезпечення соціальними і адміністративними послугами за місцем перебування, а також гуманітарною та благодійною допомогою [48, с. 235-236].

Ефективність і якість надання соціальних послуг для ВПО залежать від своєчасності виявлення ВПО, визнання їх проблем такими, що вирішуються у рамках Закону України «Про соціальні послуги», а також і від уміння їх організувати, зробити доступними. Досить важливим питанням, що стосується джерела або ж суб'єктів фінансування соціальних послуг, які надаються ВПО.

Тому важливо зупинитися на законодавчо визначених випадках, за яких територіальні громади зобов'язані надання соціальних послуг екстрено (кризово). Так, особи, що перебувають у складних життєвих обставинах, у т. ч. ВПО мають можливість отримати соціальні послуги екстрено (кризово):

1) під час дії надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях;

2) у разі існування загрози життю чи здоров'ю особи [44].

Законодавець вказує перелік соціальних послуг, реалізація яких завжди здійснюється в екстреному (кризовому) порядку:

- інформування;
- надання притулку, зокрема нічного;
- консультивання;
- екстрене (кризове) втручання;
- короткотермінове проживання [43].

У інших випадках наданню соціальних послуг передують «ведення випадку», що передбачає такі етапи як:

- 1) проведення аналізу заяви,
- 2) здійснення оцінки потреб,
- 3) з'ясування щодо середньомісячного сукупного доходу особи, що звернулася про надання соціальної послуги,
- 4) процес прийняття рішення,
- 5) робота над формуванням індивідуального плану,
- 6) укладення договору,
- 7) здійснення виконання умов договору,
- 8) проведення моніторингу [43].

«Ведення випадку» у часовому розрізі не повинно перевищувати 10 робочих днів. І за звичайних обставин даний термін є цілком достатнім, проте за умов військового стану в Україні вважаємо такий алгоритм – об’єктивно довгий. Тому цілком доречними вважаємо зміни законодавця із розширення «кола» соціальних послуг, надання яких можливе в екстреному порядку впродовж дії на території України чи адміністративно-територіальної одиниці воєнного чи надзвичайного стану:

- підтримане проживання осіб з інклюзивністю, бездомних осіб, осіб похилого віку;
- представництво інтересів;
- соціальний супровід сімей/осіб, що знаходяться у складних життєвих обставинах;
- догляд стаціонарний;
- денний догляд дітей з інклюзивністю, денний догляд;
- соціальний супровід сімей, в яких виховуються діти, що позбавлені батьківського піклування, й діти-сироти;
- догляд вдома;
- паліативний догляд;
- переклад жестовою мовою;
- соціально-психологічна реабілітація;
- натуральна допомога;
- транспортні послуги [43].

Надання екстрено (кризово) соціальні послуги ВПО передбачає прийняття про це рішення оперативно, впродовж однієї доби. Особливо це стосується ВПО і громадян, що знаходяться на територіях, де ведуться веденні бойові дії.

За допомогою аналізу чинного на сьогодні Закону України “Про соціальні послуги” стало можливим наступне виокремлення важливих соціальних послуг як форм соціально-правового захисту, що реалізуються у межах діяльності соціальних інституцій:

- надання консультацій з питань, які стосуються міжнародно-правових актів та чинного законодавства України;
- захист інтересів, прав осіб / сімей, що перебувають у складних життєвих ситуаціях (чи входять до кола вразливих категорій осіб / сімей);
- сприяння у реалізації юридичної відповідальності щодо осіб, які здійснили протиправні дії щодо осіб / сімей, які знаходяться у складних життєвих обставинах (або належать до вразливих категорій осіб / сімей), а також у застосуванні до винних осіб державного примусу;
  - сприяння чи безпосереднє оформлення правових документів;
  - сприяння у забезпеченні надання адвокатської допомоги;
  - захист інтересів особи / сім'ї;
  - тощо [44].

Висновки до другого розділу

1. В основу законодавства та діяльності суб'єктів соціально-правового захисту ВПО закладені міжнародні стандарти, які передбачають обов'язок України відповідально поставитись до забезпечення соціально-правового захисту та надання гуманітарної допомоги ВПО, які перебувають під її юрисдикцією, а у випадках, коли вона не спроможна забезпечити фізичний захист, надання допомогу ВПО, то зобов'язана звернутись за допомогою до міжнародних інституцій, іноземних держав та приймати її.

2. На сьогодні в Україні основним орієнтиром щодо діяльності у сфері соціально-правового захисту ВПО виступають Керівні принципи з питання переміщення осіб у середині країни 1998 р., насамперед, на передодні їх переміщення на територію іншої адміністративно-територіальної одиниці України, упродовж знаходження та території «тимчасового розселення», а також під час пошуку шляхів вирішення найважливіших проблем ВПО.

Важливо увідповіднити національне законодавство у сфері реалізації та захисту прав, свобод і гарантій ВПО з міжнародними стандартами. Воно також не відповідає реаліям, що склалися в державі. А у практичній діяльності суб'єктів соціально-правового захисту ВПО помічаємо тенденцію додаткового «формування обмежень» щодо ВПО (наприклад, брак коштів для здійснення оплати орендованого житла; безпідставні відмови у ході працевлаштування; реєстрація безробіття та працевлаштування відбувається за вимогою надання трудових книжок, яких часто немає у ВПО, через їх залишення на попередньому місці роботи або втрату / знищення; ускладнений процес реєстрації місця проживання; та ін.). Відповідно здійснення законодавчого регулювання аналогічних проблем ВПО – пріоритетне завдання для України, у вигляді суб'єктів соціально-правового захисту ВПО.

3. Виокремлюємо наступні форми соціально-правового захисту ВПО:

1) соціальне обслуговування, соціальна допомога, соціальне страхування, соціальна послуги;

2) діяльність суб'єктів з напрацювання і прийняття відповідних законодавчих норм, що становлять правові основи діяльності комунальних і державних органів, інститутів громадського суспільства (правозахисних, громадських і благодійних організацій, волонтерів та ін.) із реалізації усіх заходів спрямованих на соціальне забезпечення населення, у т. ч. ВПО;

3) діяльність суб'єктів напрацювання і прийняття відповідних законодавчих норм, спрямованих на закріплення різних видів соціального забезпечення тих чи інших категорій населення, у т. ч. ВПО;

4) регульовані нормами права суспільні відносини, що закріплюють заходи із запобігання виникненню чи (та) зведенню до мінімуму руйнівного впливу обставин, за яких виникає потреба різних категорій суспільства у заходах соціального забезпечення;

5) регульовані нормами права суспільні відносини, що встановлюють заходи з контролю за діяльністю органів комунальної, державної влади і інститутів

громадського суспільства (правозахисних, громадських і благодійних організацій, волонтерів та ін.) у сфері соціального забезпечення.

4. Соціальні послуги виступають однією із форм соціально-правового захисту ВПО, що реалізуються у межах діяльності багатьох різних соціальних інституцій. У той же час лівова частка роботи із соціально-правового захисту ВПО лежить на територіальних громадах. Про що свідчить аналіз законодавства і практичної діяльності у даній сфері.

До основних соціальних послуг як форм соціально-правового захисту ВПО належать:

- надання консультацій з питань, які стосуються міжнародно-правових актів та чинного законодавства України;
- захист інтересів, прав осіб / сімей, що перебувають у складних життєвих ситуаціях (чи входять до кола вразливих категорій осіб / сімей);
- сприяння у реалізації юридичної відповідальності щодо осіб, які здійснили протиправні дії щодо осіб / сімей, які знаходяться у складних життєвих обставинах (або належать до вразливих категорій осіб / сімей), а також у застосуванні до винних осіб державного примусу;
- сприяння чи безпосереднє оформлення правових документів;
- сприяння у забезпеченні надання адвокатської допомоги;
- захист інтересів особи / сім'ї;
- тощо.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Аналіз сучасних українських реалій свідчить про активну діяльність суб'єктів соціальної політики у сфері соціально-правового захисту ВПО. У той же час спостерігаємо «жваву активність» багатьох суб'єктів у наданні соціально-правової інформації або ж у здійсненні консультування з важливих для ВПО питань, у забезпеченні «натуральною» допомогою і психологічною підтримкою тощо. Тоді, як «непопулярними» залишаються сприяння у реалізації побутово-житлових умов, працевлаштуванні, реінтеграції, забезпеченні медичними послугами тощо.

На нашу думку, однією із проблем ситуації, що склалася, вважаємо те, що Україна не має державної єдиної програми із соціально-правової підтримки ВПО. І тут цілком згідні з Середницькою Л. П. і Павлюк Т. І., які, для прикладу зразку загальнодержавної програми для ВПО, наводять Програму «Молодь України» [34]. Таким чином, констатуємо «прогалину» на рівні всього українського суспільства у лаконічності визначення соціальної проблеми щодо ВПО, шляхів і заходів їх попередження і розв'язання, джерел фінансового забезпечення діяльності у цій сфері, чітко визначеного кола відповідальних осіб за реалізацію очікуваних від програми результатів [34].

Хоча на сьогодні є певні окремі програми, що реалізуються суб'єктами соціальної політики, і пов'язані прямо ч опосередковано з окремими аспектами соціально-правового захисту.

Так, на початку повномасштабного вторгнення було «перезапущено» (уже працювала в «епоху» ковіду і на сьогодні «модернізовано» під умови осіб, що знають переміщення) Міністерством соціальної політики роботу програми «Допомога поруч», мета якої - забезпечити життєві потреби ВПО, насамперед, тих, які належать до їх вразливих категорій. До її реалізації залучено регіональні

департаментами соціального захисту і Національну соціальну сервісну службу України.

Програма «Допомога поруч» передбачає надання допомог ВПО за наступними потребами:

- транспортування;
- засоби гігієни та індивідуального захисту,
- розміщення,
- продукти харчування,
- ліки,
- технічні засоби реабілітації
- та інші.

На рівні кожної обласної територіальної одиниці зобов'язані інформувати населення стосовно наявності ресурсів задля забезпечення ВПО даними потребами. Відповідно програма спрямована як на пошук потреб ВПО (з одного боку), так і на пошук ресурсів для задоволення потреб ВПО (з другої сторони) [31].

Програма передбачає об'єднання допомоги усіх донорів, громадських, благодійних організацій, прагнуть долучитись до гуманітарної допомоги, до підтримки максимальній кількості ВПО» [31].

Прикладом ще однієї урядової програми є програма «Прихисток» (реалізується під патронатом глави держави), задля того, щоб об'єднати зусилля щодо здійснення прихистку ВПО. Так власники приватного житла, у яких розміщені безкоштовно ВПО, отримують впродовж воєнного стану грошову компенсацію [8].

Досить важливою на сьогодні є реалізація в Україні експериментального проекту щодо надання найбільш вразливим категоріям ВПО окремих соціальних послуг. Рішення про що було ухвалено на рівні Кабінету Міністрів України. Воно стосується осіб, які через тимчасову окупацію чи бойові дії потрапили у складні життєві обставини.

Передбачено надавачами даних соціальних послуг ЗОЗ, на які поширюється сфера управління Міністерства соціальної політики. До яких належать й окремі санаторії м. Миргород і м. Трускавець.

Даний експериментальний проєкт передбачає надання ВПО такі чотири соціальні послуги як:

- соціальна адаптація;
- стаціонарний догляд;
- надання притулку;
- підтримане проживання.

У рамках даного експериментального проєкту передбачено надання наведених нами чотирьох послуг лише ВПО, які мають інклюзивність або є особами похилого віку. Відповідно найбільш незахищеним ВПО зі сторони держави буде гарантуватися надання й соціальної підтримки (беручи до уваги їх індивідуальні потреби), а не лише прилисток [49].

Вважаємо, що наявність в Україні довгострокової загальнодержавної єдиної програми із соціально-правової підтримки ВПО становитиме один із напрямів якісного покращення організаційно-правової роботи із реалізації соціально-правового захисту ВПО. Адже на її підґрунті можна напрацювати регіональні та місцеві програми з даної проблематики, які міститимуть деталізовані питання соціально-правового захисту ВПО, змальоване «коло» заходів, архіважливих для захисту ВПО, та питань з отримання потрібного правового захисту ВПО (із застосуванням диференційованого підходу та реальних можливостей суб'єктів соціальної політики). Ця програма допоможе консолідувати зусилля всіх зацікавлених сторін у досягненні максимальних успіхів у сфері соціально-правового захисту вимушеного переміщення.

Наявність в Україні законодавства у сфері соціально-правового захисту ВПО дає підстави твердити про перспективи і доцільність розроблення та прийняття Соціального кодексу України, адже у ньому можна:

- вказати деталізовано права різних категорій українського суспільства, у т. ч. ВПО у сфері соціально-правового захисту,

- закріпити систему заходів із надання соціально-правового захисту ВПО, а також базові механізми їх реалізації;
- закласти основ правового регулювання діяльності комунальних і державних органів, організацій, установ та повноважень інститутів громадянського суспільства, заснованих на різних формах власності;
- законодавчо визначити повноваження суб'єктів соціально-правового захисту ВПО.

Систематизація наявних на сьогодні нормативно-правових актів у сфері соціальної політики дасть можливість згрупувати їх норми у самостійні розділи чи глави за певними категоріями осіб, які мають право на ті чи інші види соціально-правового захисту.

В Україні також важливо вдосконалити підхід стосовно форм реалізації заходів із соціально-правового захисту ВПО, адже він має обов'язково одночасно враховувати такі чинники як: соціальні, культурні, економічні, національні та географічні, що безумовно сприятиме попередженню та вирішенню низки проблем в адміністративно-територіальних одинцях, куди перемістяться або уже проживають ВПО. Наприклад, проблеми формування фонду житла та працевлаштування ВПО доцільно вирішувати за допомогою їх забезпечення додатковими соціальними і економічними гарантіями, якщо вони (ВПО) поселяться в адміністративно-територіальні одиниці України, для яких характерна «працедефіцитність» й малозаселеність. Насамперед, важливо визначити для них адекватний розмір одноразової грошової допомоги (з прив'язкою до наявного прожиткового мінімуму).

Ще однією проблемою у системі соціально-правового захисту ВПО, яка потребує подальшого вирішення, є фінансування соціальних послуг, які надаються територіальними громадами ВПО. Чинне законодавства України покладає надання соціальних послуг ВПО на ті територіальні громади, до яких на проживання переїхали ВПО.

Уряд України визначив порядок фінансування збитків, спричинених збройними конфліктами, терористичними нападами, військовими діями або ж

тимчасовою окупацією. У відповідності до цього уряд також затвердив постанову «Деякі питання фінансування соціальних послуг під час дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях», яка визначає шляхи фінансування соціальних послуг:

- перерахування закладу на його рахунок коштів за допомогу ВПО у їх проживанні, т.т. як компенсації закладу за надані ним соціальні послуги ВПО;

- компенсування певних витрат, що входили до соціальних послуг, які були надані ВПО (забезпечення взуттям, одягом, продуктами харчування, предметами першої необхідності, засобами гігієни, комунальні послуги, облаштування місць для проживання ВПО як отримувачів соціальних послуг та ін.);

- задіяння матеріальних цінностей, капіталу, грошей з інших джерел, що не заборонені українським законодавством [23, с. 313].

Інша постанова уряду (від 11 березня 2022 р. № 261) визначає порядок здійснення компенсаційних витрат за спожиті у період воєнного стану комунальні послуги під час розміщення ВПО у будівлях об'єктів різних форм власності. Слід зауважити, що положення даної постанови на практиці застосовують винятково під час надання соціальних послуг, які передбачають проживання ВПО, у тому числі, що полягає у наданні таких соціальних послуг як стаціонарний догляд, підтримане проживання, паліативний догляд тощо [23, с. 313].

Урядом прийнята і постанова (від 21 жовтня 2022 р. № 1195), яка передбачає здійснення компенсаційних витрат із облаштування для ВПЛ як отримувачів соціальних послуг місць, надання їм предметів першої необхідності, засобів гігієни, одягу, продуктів, взуття та ін. У той же час дані компенсаційні витрати можуть проводитися у рамках даної постанови лише за рахунок фінансових витрат благодійників і донорів. Більше того, такі кошти держава насамперед скерує на грошову допомогу населенню.

Відповідно запропоновані вище зазначеними постановами уряду шляхи фінансування соціальних послуг не у повній мірі сприяють вирішенню питань із відшкодування витрат на соціальні послуги, які надаються або надання яких організовується комунальними органами територіальних громад.

Закон України «Про соціальні послуги», передбачає, що особи, які мають шкоду від стихійного лиха, пожежі, збройних конфліктів, бойових дій, катастрофи, терористичних актів, тимчасовою окупацією, мають отримувати всі соціальні послуги (не беручи до уваги їх дохід) безоплатно. Проте, як зауважує Кононець В. П., прив'язування даного законодавчого положення «до допомоги на проживання ВПО, яка надається відповідно до постанови Кабміну від 20 березня 2022 р. № 332» - це формальність, яка може впливати тільки на дохід ВПО, і жодним чином не передбачає нових механізмів здійснення компенсаційних виплат [23, с. 313].

Ефективність цього механізму фінансування соціальних послуг є доволі сумнівним, адже не державний бюджет безпосередньо, а кошти донорів є джерелами отримання за надані соціальні послуг ВПО. Хоча він є одним із потенційно діючих небагатьох механізмів фінансування соціальних послуг [23, с. 313].

Оскільки більшість державних коштів та зусиль державної влади спрямовуються в основному на потреби армії, а тому, держава не ставить, мабуть, за пріоритет або ж не має можливості підтримувати фінансово територіальні громади у надані ними соціальних послуг.

Хоча на сьогодні забезпечення громадян соціальними послугами й на далі лежить на плечах органів місцевого самоврядування, які намагаються самостійно знаходити

Проте органи місцевого самоврядування самостійно шукають джерела фінансування соціальних послуг для ВПО, докладають зусиль у забезпеченні кожної ВПО необхідної саме йому підтримку. Варто зауважити і те, що у законодавстві України відсутній єдиний підхід щодо представлення усіма органами територіальних громад однакової системи органів у сфері соціальних послуг для ВПО.

Погоджуємось з Кононець В. П., що не існування в Україні єдиного підходу сприяє хаосу самої системи фінансування і надання соціальних послуг ВПО у межах держави. Адже, наприклад, ВПО, які тимчасово зупинилися в іншому

регіоні (т.т. не у тому, де стали на облік проживання), можуть не знати, де знайти в цій адміністративно-територіальній одиниці надавачів соціальних послуг, і водночас можуть бути невдалими й пошуки ними центру надання соціальних послуг, так як такі функції у територіальній громаді можуть виконувати інші особи чи установи (а не ЦНАП).

Вважаємо, що на законодавчому рівні доцільно запропонувати територіальним громадам одне з двох, що стосується структури системи органів надання соціальних послуг:

- один універсальний підхід;
- кілька альтернативних підходів, але вони мають брати до уваги обсяг території, кількість її населення, специфіку взаємодії органів державної виконавчої влади і конкретного органу місцевого самоврядування [23, с. 313].

Технічна неможливість в електронній формі подати до ЦНАП (для її подальшого опрацювання і перенаправлення необхідним уповноваженим органам) заяву ВПО про надання соціальних послуг – це наступна проблема, з якою стикаються ВПО. Зазвичай заяви із надання соціальних послуг для ВПО подаються через ЦНАП, що у свою чергу потребує фізичної присутності особи, яка її подає, що у випадках з ВПО може бути доволі складно.

Варто зауважити, що постановою уряду від 1 червня 2020 р. № 587 затверджено Порядок організації надання соціальних послуг, який передбачає право подання в електронній формі заяви із отримання соціальних послуг за допомогою Єдиного державного веб-порталу електронних послуг «Портал Дія», електронної системи чи іншої інтегрованої з ними інформаційної системи. Проте дана норма на практиці залишається «мертвою»: як у надавачів, так і в отримувачів на сьогодні така технічна можливість є відсутньою, через що ВПО позбавлені можливості у зручній формі та швидко інформувати про потребу в отриманні соціальної послуги, у т.ч. екстрено.

Вирішення даної проблеми Кононець В. П. вбачає шляхом напрацювання і забезпечення певного технічного функціоналу Міністерством цифрової трансформації України. При цьому профільне міністерство (Міністерство

соціальної політики України) разом із Міністерством цифрової трансформації України мали б розробити процедуру як подачі, так і розгляду через ЦНАП електронних заяв, їх наступного опрацювання, передання належним уповноваженим органам [23, с. 314].

Окрім цього аналіз чинного законодавства України і практики роботи територіальних громад дають підстави твердити про «недосконалість» такої соціальної послуги з екстрене (кризове) втручання.

Ще одна перешкода у реалізації соціально-правового захисту ВПО – брак діючого механізму обміну між пенсійними, податковими органами і структурними підрозділами управління соціального захисту населення, відомостями, які стосуються ВПО. Для прикладу, згідно п. 7 постанови уряду «Про затвердження Порядку встановлення диференційованої плати за надання соціальних послуг» встановлення диференційованої плати за соціальні послуги відбувається з дня укладення між сторонами договору про надання соціальних послуг та підлягає щорічному перегляду. Тому фахівці управління соціального захисту населення тієї чи іншої територіальної громади, не маючи доступу до баз даних (т.т. до автоматизованого обміну наявними даними, що відбувається між інформаційно-телекомунікаційними системами установ, організацій, підприємств, органів влади) для здобуття ними відомостей про фінансовий і майновий стан ВПО, вимушені в ручному режимі здійснювати перереєстрацію справи, при цьому, скеровуючи запити до пенсійних і податкових органів з приводу здобуття відомостей, що стосуються майнового і фінансового стану ВПО (як отримувачів соціальних послуг). Процедурно – це дуже «дорого» в часовому і людському вимірах ресурсів [23, с. 314].

Також існує проблема неналежного регулювання системи доступу до інформаційних баз даних. І це призводить до значного сповільнення роботи фахівців тоді, коли вони переоформлюють справи із надання соціальних послуг ВПО. Тому архіважливо у найближчому часі зробити перегляд механізмів та інструментарію обміну даними між органами, що задіяні у наданні або у забезпеченні надання соціальних послуг ВПО.

Варто зауважити, що ст. 17 Закону України «Про соціальні послуги» зобов'язує надавати соціальні послуги відповідно до державних стандартів надання соціальних послуг, затвердження яких здійснює профільне міністерство [44]. Відзначимо, що на сьогодні відсутній окремий державний стандарт, який стосувався б лише ВПО. І ще одна проблема – виклик, якого на собі відчуває на сьогодні сфера соціально-правового захисту – це масове та стрімке зростання чисельності ВПО, які через війну залишили «зону» бойових дій, втратили нерухоме і рухоме майно, втратили або загубили рідних, мають загрозу соціального відчуження.

Висновки до третього розділу

1. Якісне та дієве законодавство у сфері соціально-правового захисту ВПО – один із найважливіших факторів покращення соціальної ситуації в середині українського суспільства та зміцнення авторитету України як соціальної та правової держави у міжнародних відносинах.

2. В Україні гостро назріла потреба в розробці єдиної загальнодержавної довгострокової цільової програми стосовно соціально-правового захисту ВПО, адже саме вона може стати одним з найважливіших напрямків «якісного реформування» організаційно-правової діяльності у даній сфері.

Адже на її підґрунті можна напрацювати регіональні та місцеві програми, що враховуватимуть деталізовані актуальні питання соціально-правового захисту ВПО, а також окреслено «коло» заходів, архіважливих для захисту ВПО, та питань з отримання потрібного правового захисту ВПО (із застосуванням диференційованого підходу та взяттям до уваги реальних можливостей суб'єктів соціальної політики). Вважаємо, що вона (програма) сприятиме консолідації зусиль усіх сторін, що зацікавлені в досягненні максимальних успіхів із соціально-правового захисту вимушеного переміщення.

3. Чинне в Україні законодавства про соціально-правовий захист ВПО дає підстави твердити щодо перспектив і доцільності напрацюванні і прийняття Соціального кодексу України, що міститиме:

- деталізовані права різних категорій українського суспільства, у т. ч. ВПО у сфері соціально-правового захисту,
- систему заходів з надання соціально-правового захисту ВПО, а також базові механізми їх реалізації;
- основи правового регулювання діяльності комунальних і державних органів, організацій, установ та повноважень інститутів громадянського суспільства, заснованих на різних формах власності;
- повноваження суб'єктів соціально-правового захисту ВПО.

Дана кодифікація сприятиме упорядкуванню законодавчої базу та формуванню єдиної практики із соціального захисту та соціального забезпечення населення, у т. ч. ВПО.

4. Важливо в Україні вдосконалити підхід щодо форм реалізації заходів з соціально-правового захисту ВПО. Адже переконані, що він обов'язково має брати до уваги одночасно усі чинники: соціальні, культурні, економічні, національні та географічні, що безумовно сприятиме попередженню та вирішенню низки проблем в адміністративно-територіальних одинцях, куди перемістяться або, де уже проживають ВПО.

5. Постанови уряду, що визначають порядок фінансування збитків, спричинених збройними конфліктами, терористичними нападами, військовими діями або ж тимчасовою окупацією, а також пропонують шляхи фінансування соціальних послуг, наданих чи зорганізованих ВПО територіальними громадами, не сприяють ефективному вирішенню даних питань.

Вважаємо, що у перспективі законодавцю доцільно запропонувати територіальним громадам один з двох шляхів вирішення проблеми, що стосується структури системи органів надання соціальних послуг: 1) один універсальний підхід; 2) кілька альтернативних підходів, але вони мають брати до уваги обсяг

території, кількість її населення, специфіку взаємодії органів державної виконавчої влади і конкретного органу місцевого самоврядування.

6. Ефективному соціально-правовому захисту ВПО сприятиме створення умов для реальної технічної можливості подання в електронній формі до ЦНАП (для її подальшого опрацювання і перенаправлення необхідним уповноваженим органам) заяв ВПО про надання їм соціальних послуг, а також забезпечення дієвого механізму обміну між пенсійними, податковими органами і структурними підрозділами управління соціального захисту населення, відомостями, які стосуються ВПО, та неналежного регулювання системи доступу до інформаційних баз даних.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження соціально-правового захисту ВПО сформульовано наступні положення висновків:

1. Національне законодавство поняття “соціально-правовий захист” майже не використовується. У більшій мірі застосовує два поняття - “соціальний захист” і “правовий захист”.

Соціально-правовий захист - набір заходів, які застосовують недержавні соціальні інституції, державні органи та органи місцевого самоврядування задля того щоб задоволити потреби, забезпечити прийнятні умови життя, створити умови і можливості для реалізації власних прав окремої людини, соціальних груп і категорій.

2. *Соціально-правовий захист ВПО (у широкому розумінні)* – це законодавчо регульована діяльність органів держави та територіальних громад, інститутів громадянського суспільства із реалізації заходів соціального, економічного і правового характеру задля подолання ВПО складних життєвих обставин та якнайшвидшої соціальної адаптації на новому місці проживання.

Соціально-правовий захист ВПО (у вузькому розумінні) – набір законодавчо закріплених заходів соціального, економічного і правового характеру, які застосовують недержавні соціальні інституції, державні органи та органи місцевого самоврядування задля подолання складних життєвих обставин та якнайшвидшої соціальної адаптації на новому місці проживання.

Організаційно-правові способи здійснення соціального-правового захисту, форми захисту та порядок їх реалізації, коло осіб, а також заходи контролю за здійсненням соціально-правового захисту, закріплені у міжнародному і національному законодавстві.

3. Понад двадцять років на міжнародній арені ведеться нормотворча і правозастосовна діяльність із соціально-правового захисту ВПО. Протягом цих років відсутня самостійна конвенція, яка б була присвячена лише питанням ВПО. Уже багато років Керівні принципи з питання переміщення осіб у середині

країни 1998 р. – найважливіший міжнародний стандарт та основний путівник національних держав у напрямку соціально-правового захисту ВПО.

4. В основу законодавства та діяльності суб'єктів соціально-правового захисту ВПО закладені міжнародні стандарти, які передбачають обов'язок України відповідально поставитись до забезпечення соціально-правового захисту та надання гуманітарної допомоги ВПО, які перебувають під її юрисдикцією, а у випадках, коли вона не спроможна забезпечити фізичний захист, надання допомоги ВПО, то зобов'язана звернутись за допомогою до міжнародних інституцій, іноземних держав та приймати її.

5. На сьогодні в Україні основним орієнтиром щодо діяльності у сфері соціально-правового захисту ВПО виступають Керівні принципи з питання переміщення осіб у середині країни 1998 р., насамперед, на передодні їх переміщення на територію іншої адміністративно-територіальної одиниці України, упродовж знаходження та території «тимчасового розселення», а також під час пошуку шляхів вирішення найважливіших проблем ВПО.

Важливо увідповіднити національне законодавство у сфері реалізації та захисту прав, свобод і гарантій ВПО з міжнародними стандартами. Воно також не відповідає реаліям, що склалися в державі. А у практичній діяльності суб'єктів соціально-правового захисту ВПО помічаємо тенденцію додаткового «формування обмежень» щодо ВПО (наприклад, брак коштів для здійснення оплати орендованого житла; безпідставні відмови у ході працевлаштування; реєстрація безробіття та працевлаштування відбувається за вимогою надання трудових книжок, яких часто немає у ВПО, через їх залишення на попередньому місці роботи або втрату / знищення; ускладнений процес реєстрації місця проживання; та ін.). Відповідно здійснення законодавчого регулювання аналогічних проблем ВПО – пріоритетне завдання для України, у вигляді суб'єктів соціально-правового захисту ВПО.

6. Виокремлюємо наступні форми соціально-правового захисту ВПО:

1) соціальне обслуговування, соціальна допомога, соціальне страхування, соціальна послуги;

2) діяльність суб'єктів з напрацювання і прийняття відповідних законодавчих норм, що становлять правові основи діяльності комунальних і державних органів, інститутів громадського суспільства (правозахисних, громадських і благодійних організацій, волонтерів та ін.) із реалізації усіх заходів спрямованих на соціальне забезпечення населення, у т. ч. ВПО;

3) діяльність суб'єктів напрацювання і прийняття відповідних законодавчих норм, спрямованих на закріплення різних видів соціального забезпечення тих чи інших категорій населення, у т. ч. ВПО;

4) регульовані нормами права суспільні відносини, що закріплюють заходи із запобігання виникненню чи (та) зведенню до мінімуму руйнівного впливу обставин, за яких виникає потреба різних категорій суспільства у заходах соціального забезпечення;

5) регульовані нормами права суспільні відносини, що встановлюють заходи з контролю за діяльністю органів комунальної, державної влади і інститутів громадського суспільства (правозахисних, громадських і благодійних організацій, волонтерів та ін.) у сфері соціального забезпечення.

7. Соціальні послуги виступають однією із форм соціально-правового захисту ВПО, що реалізуються у межах діяльності багатьох різних соціальних інституцій. У той же час лєвова частка роботи із соціально-правового захисту ВПО лежить на територіальних громадах. Про що свідчить аналіз законодавства і практичної діяльності у даній сфері.

До основних соціальних послуг як форм соціально-правового захисту ВПО належать:

- надання консультацій з питань, які стосуються міжнародно-правових актів та чинного законодавства України;
- захист інтересів, прав осіб / сімей, що перебувають у складних життєвих ситуаціях (чи входять до кола вразливих категорій осіб / сімей);
- сприяння у реалізації юридичної відповідальності щодо осіб, які здійснили протиправні дії щодо осіб / сімей, які знаходяться у складних життєвих обставинах (або належать до вразливих

категорій осіб / сімей), а також у застосуванні до винних осіб державного примусу;

- сприяння чи безпосереднє оформлення правових документів;
- сприяння у забезпеченні надання адвокатської допомоги;
- захист інтересів особи / сім'ї;
- тощо.

8. Якісне та дієве законодавство у сфері соціально-правового захисту ВПО – один із найважливіших факторів покращення соціальної ситуації в середині українського суспільства та зміцнення авторитету України як соціальної та правової держави у міжнародних відносинах.

В Україні гостро назріла потреба в розробці єдиної загальнодержавної довгострокової цільової програми стосовно соціально-правового захисту ВПО, адже саме вона може стати одним з найважливіших напрямків «якісного реформування» організаційно-правової діяльності у даній сфері.

Адже на її підґрунті можна напрацювати регіональні та місцеві програми, що враховуватимуть деталізовані актуальні питання соціально-правового захисту ВПО, а також окреслено «коло» заходів, архіважливих для захисту ВПО, та питань з отримання потрібного правового захисту ВПО (із застосуванням диференційованого підходу та взяттям до уваги реальних можливостей суб'єктів соціальної політики). Вважаємо, що вона (програма) сприятиме консолідації зусиль усіх сторін, що зацікавлені в досягненні максимальних успіхів із соціально-правового захисту вимушеного переміщення.

Чинне в Україні законодавства про соціально-правовий захист ВПО дає підстави твердити щодо перспектив і доцільності напрацюванні і прийняття Соціального кодексу України, що міститиме:

- деталізовані права різних категорій українського суспільства, у т. ч. ВПО у сфері соціально-правового захисту,
- систему заходів з надання соціально-правового захисту ВПО, а також базові механізми їх реалізації;

- основи правового регулювання діяльності комунальних і державних органів, організацій, установ та повноважень інститутів громадянського суспільства, заснованих на різних формах власності;
- повноваження суб'єктів соціально-правового захисту ВПО.

Дана кодифікація сприятиме упорядкуванню законодавчої бази та формуванню єдиної практики із соціального захисту та соціального забезпечення населення, у т. ч. ВПО.

9. Важливо в Україні вдосконалити підхід щодо форм реалізації заходів з соціально-правового захисту ВПО. Адже переконані, що він обов'язково має брати до уваги одночасно усі чинники: соціальні, культурні, економічні, національні та географічні, що безумовно сприятиме попередженню та вирішенню низки проблем в адміністративно-територіальних одинцях, куди перемістяться або, де уже проживають ВПО.

10. Постанови уряду, що визначають порядок фінансування збитків, спричинених збройними конфліктами, терористичними нападами, військовими діями або ж тимчасовою окупацією, а також пропонують шляхи фінансування соціальних послуг, наданих чи зорганізованих ВПО територіальними громадами, не сприяють ефективному вирішенню даних питань.

Вважаємо, що у перспективі законодавцю доцільно запропонувати територіальним громадам один з двох шляхів вирішення проблеми, що стосується структури системи органів надання соціальних послуг: 1) один універсальний підхід; 2) кілька альтернативних підходів, але вони мають брати до уваги обсяг території, кількість її населення, специфіку взаємодії органів державної виконавчої влади і конкретного органу місцевого самоврядування.

11. Ефективному соціально-правовому захисту ВПО сприятиме створення умов для реальної технічної можливості подання в електронній формі до ЦНАП (для її подальшого опрацювання і перенаправлення необхідним уповноваженим органам) заяв ВПО про надання їм соціальних послуг, а також забезпечення дієвого механізму обміну між пенсійними, податковими органами і структурними підрозділами управління соціального захисту населення, відомостями, які

стосуються ВПО, та неналежного регулювання системи доступу до інформаційних баз даних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алімова І. Практика зарубіжних країн у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб: досвід для України. *Ефективність державного управління*. 2017. Дип. 3 (52). Ч. 1. С. 54-63.
2. Басова І. С. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення : автореф. дис.канд. юрид. наук. Одеса, 2019. 20 с.
3. Безпалова О. І. Особливості визначення прав біженців в міжнародному законодавстві *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (20 квіт. 2017 р., м. Ужгород) / Ужгородський національний ун-т ; за заг. ред. О. Я. Рогача, Я. В. Лазура, М. В. Менджул. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2017. С. 10 – 19.
4. Бех В. П. Соціальна робота і формування громадянського суспільства : моногр. / В. П. Бех, М. П. Лукашевич, М. В. Туленков. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. 599 с.
5. Бльок Н. В. Адміністративно-правові аспекти соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Juris*. 2023. Вип. 5-2023. С. 55-59.
6. Боняк В. О. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб: сучасний стан та перспективи удосконалення. *Юридичний науковий журнал*. 2023. № 6. С. 20-22.
7. Булеца С. Б., Котляр О. І., Лазур Я. В. Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти; за заг. ред.: д-ра юрид. наук, проф. О.Я. Рогача; д-ра юрид. наук, проф. М.В. Савчина; к.ю.н., доц. М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2017. 348 с.
8. В Україні діє соціальний проєкт «Прихисток» URL : <https://minjust.gov.ua/news/ministry/v-ukraini-die-sotsialniy-proekt-prihistok> (дата звернення: 23.04.2024).
9. Державна політика України щодо внутрішньо переміщених осіб у контексті виконання угоди про асоціацію. Доповідь Платформи громадянського суспільства України ЄС URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp->

content/uploads/2018/04/5th_CSP_UA_report_IDPs_ukr. pdf (дата звернення: 23.04.2024).

10. Державний стандарт соціальної послуги консультування : Наказ Міністерства соціальної політики України від 02 липня 2015 р. № 678 . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

11. Державний стандарт соціальної послуги профілактики : Наказ Міністерства соціальної політики України від 10 серпня 2015 р. № 912 . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15#Text> (дата звернення: 12.04.2024).

12. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Вип. 80. Соціальні послуги : Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 14 жовтня 2005 р. № 324 . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-2012-%D1%80#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

13. ДП «Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики України» URL: <https://www.ioc.gov.ua/dashboardVpo/> (дата звернення: 24.05.2024).

14. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Зверевої. Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.

15. Європейська конвенція з прав людини URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr (дата звернення: 23.04.2024).

16. Захист прав внутрішньо переміщених осіб : моногр. / за заг. ред. : О. Я. Рогача; М. В. Савчина; М. В. Менджул. Ужгород : РІК-У, 2018. 268 с.

17. Іляшко О. О. Соціальні права мешканців окупованих територій: проблеми реалізації. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського*. Серія «Юридичні науки». 2019. Т. 30 (69). № 2. С. 34–38.

18. Інтеграція ВПО у територіальні громади: діагностика стану та механізми забезпечення : монографія / О.Ф. Новікова та ін. Київ : ІЕПрНАН України, 2018. 244 с.

19. Камінська Н. В. Проблеми реалізації і захисту виборчих прав внутрішньо переміщених осіб. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. № 3. С. 22-34.

20. Капінус О. Я. Особливості державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні: автореф. дис. канд. наук з держ. упр. / Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України; Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. Івано-Франківськ, 2021. 21 с.

21. Князькова Л. М. Деякі питання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 127-130.

22. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13 від 23 серпня 2006 р. Ст. 270.

23. Кононець В. П. Актуальні питання соціального захисту та надання послуг військовослужбовцям та внутрішньо переміщеним особам. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 312-315. URL : http://www.lsej.org.ua/3_2024/75.pdf (дата звернення: 23.04.2024).

24. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

25. Коротун Г. В. Механізми соціально-правового захисту малозабезпеченої сім'ї. *Соціально-правові проблеми в освіті*. 2020. №3. С. 197-204.

26. Круглий стіл “Європейська практика захисту прав вимушених переселенців: досвід для України” кафедри Жана Моне Донецького державного університету управління м. Маріуполь (ДонДУУ) 23.03.2016 р. URL : <https://dsum.edu.ua/2016/03/23/круглий-стілевропейська-практика> (дата звернення: 23.04.2024).

27. Кульчицький Т. Р. Правове регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні: дис. д-ра філософії в галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право» / Інститут післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки Львівського національного університету імені Івана Франка. Львів, 2022. 224 с.

28. Лісовець О. В. Соціально-правовий захист у практиці соціальної роботи: теоретичний аналіз. *Соціальна робота*. 2017. № 1(1). С. 17-19.

29. Луцишин Г., Завада Я. Особливості діяльності міжнародних організацій щодо захисту прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Вісник Львівського університету*. Серія філос.-політолог. студії. 2021. Вип. 37. С. 170-177.

30. Менджул М. В. Поняття «внутрішньо переміщена особа»: порівняльний аналіз законодавства України та зарубіжних країн. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 293 – 297.

31. Мінсоцполітики, НСССУ та регіональні департаменти соцзахисту відновлюють програму «Допомога поруч» для переміщених осіб URL : <https://www.msp.gov.ua/news/21468.html> (дата звернення: 23.04.2024).

32. Найда І. В. Удосконалення норм житлового законодавства щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (20 квіт. 2017 р., м. Ужгород) / Ужгородський національний ун-т ; за заг. ред. О. Я. Рогача, Я. В. Лазура, М. В. Менджул. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2017. 105 с.

33. Павлів-Самоїл Н. П. Вимушена міграція: міжнародні стандарти внутрішньо переміщених осіб у національному законодавстві. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки, 2019. №911 (21). С. 35-40.

34. Павлюк Т. І., Середницька Л. П. Соціальна підтримка та соціальні послуги внутрішньо переміщеним особам в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 50 URL: <https://ir.vtei.edu.ua/g.php?fname=28556.pdf> (дата звернення: 23.04.2024)

35. Пікало А. Організаційно-функціональні основи публічного управління в сфері соціального захисту внутрішньо-переміщених осіб в Україні. *Розвиток форм і методів сучасного менеджменту в умовах глобалізації*: Матеріали 9-ї Наук.-практ. Інтернет-конф. Дніпро, 20-21.11.2021: тези доповідей (Том 2) С. 72-74.

36. Платформа «єДопомога» допомагає кожному, хто постраждав від російської агресії. «єДопомога». Міністерство соціальної політики України. 2022 р. URL: <https://edopomoga.gov.ua/> (дата звернення: 27.04.2024).

37. Положення про Уповноваженого з питань внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.06.2022 р. №740 URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php?title=%D0%A0%D0%BE%D0%BB%D1%8C_ (дата звернення: 23.04.2024).

38. Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення гарантій дотримання прав і свобод ВПО: Закон України від 24.12.2015 р. № 921-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/921-19#Text> (дата звернення: 23.04.2024).

39. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 23.04.2024).

40. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг: Наказ Міністерства соціальної політики України 23 червня 2020 р. №429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text4> (дата звернення: 14.04.2024).

41. Про здійснення соціальних виплат особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції : Постанова Кабінету Міністрів України від 05 листопада 2014 р. №637 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.04.2024).

42. Про облік внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 01 жовтня 2014 р. № 509 (зі змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.04.2024).

43. Про організацію надання соціальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 587. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text3> (дата звернення: 14.04.2024).

44. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 № 2671-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 23.04.2024).

45. Про схвалення Стратегії реформування системи надання соціальних послуг : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08 серпня 2012 р. № 556-р

; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-2012-%D1%80/card2#Card> (дата звернення: 12.03.2024).

46. Романова О. М. Правові реалії регулювання соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. №4. С. 60-63.

47. Семигіна Т. В., Гусак Н. Є., Трухан С. О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. *Український соціум*. 2015. № 2(53). С. 65–70.

48. Сервитник В. Проблеми соціально-правового захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Особистість і суспільство: психосоціальні виміри ковітальної взаємодії* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, (м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 30 квітня 2024 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2024. С. 234-237.

49. Соціальні послуги для окремих категорій ВПО: Уряд підтримав експериментальний проект URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/sotsialni-posluhy-dlia-okremykh-katehorii-vpo-uriad-pidtrymav-eksperymentalnyi-proekt> (дата звернення: 23.04.2024).

50. Соціальні послуги, які надаються під час воєнного стану та останні зміни у цій сфері. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21778.html5> (дата звернення: 23.04.2024).

51. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки : моногр. / О. Ф. Новікова, О. Г. Сидорчук, О. В. Панькова [та ін.] / Львівський 84 регіон. ін-т держ. упр. НАДУ ; НАН України, Ін-т економіки промисловості. Київ ; Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 184 с.

52. Твардовська О. Р., Яремко О. М. Роль територіальних громад у наданні соціальних послуг в умовах війни. *Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи*: зб. Матеріалів міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Тернопіль, 2-3 червня 2022 р.) / під заг. ред.: О. Є. Гомотюк. Тернопіль: Університетська думка, 2022. С. 144-146.

53. Федорова А., Святун О. Основні права тимчасово захищених осіб з України в країнах ЄС. *Сучасні проблеми розвитку міжнародного та європейського права* : монографія / заг. ред. д-ра пед. наук, проф. В. В. Копійки. Київ, 2023. С. 199-220.

54. Цимбалістий Т., Блащак А. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 4 (20). С. 126-130.

55. Червякова О. В. Розвиток національного законодавства у сфері соціального захисту населення. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «ПРАВО». 2020. № 1 (1). С.71-79.

56. Чічкань М. В. Державна політика у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні: актуальні питання. *Право і суспільство*. 2022. № 5. С.122-126.

57. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/> (дата звернення: 23.04.2024).

58. Яремко О. М. Право внутрішньо переміщених осіб на отримання соціальних послуг в Україні. *Пріоритети зміцнення безпеки держави та підвищення ефективності правоохоронної діяльності: національні та міжнародні контексти*: Зб. тез допов. Всеукр. наук.-практ. конфер. (м. Тернопіль, 6 травня 2022 р.). Тернопіль, 6 травня 2022 р. С. 149-152.

59. Яремко О. М. Територіальна громада і отримувачі соціальних послуг: проблеми реалізації європейсько-правових цінностей. *Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку*: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 24 бер. 2023 р.) / за заг. ред. проф. О. О. Осетрової. Дніпро, ДНУ імені Олеся Гончара. С. 64-65.

60. Recommendation Rec 2006 (6) of the Committee of Ministers to member states on internally displaced persons URL: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/10session/A.HRC.10.13.Add.1.pdf> (дата звернення: 23.04.2024).

61. Recommendation 1877 Parliamentary assembly Council of Europe
«Europe's forgotten people: protecting the human rights of long-term displaced persons» URL: <http://semantic-pace.net/tools/pdf> (дата звернення: 23.04.2024).